

Sociaal en Cultureel Planbureau

KANTAR PUBLIC

Continu Onderzoek Burgerperspectieven

Kwalitatieve verkenning onder burgers

Verkenningsthema: Inrichting van Nederland, de verdeling van de ruimte

10 februari 2023 – versie 1

Projectnummer SCP: 244409233-02

Projectnummer MARE: 2022273

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
1. Inleiding	2
2. Onderzoeksverantwoording	3
2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek	3
2.2 Interpretatie rapportage	3
2.3 Context onderzoek	4
3. Resultaten	5
3.1 Impressie gesprekken	5
3.2 Hoe gaat het met Nederland?	6
3.3 Eerste verkenning thema inrichting van Nederland	11
3.4 Nadere verkenning thema: ruimtegebrek en dilemma's bij ruimteverdeling	17
3.5 Verschillende belangen bij ruimtegebruik en afwegingen (blok D)	20
3.6 Ruimtegebrek in eigen regio en afwegingen in welke activiteiten waar (blok E en F)	26
3.7 Wensen ten aanzien van volgend onderzoek	30
4. Slotbeschouwing	32
Bijlage 1 – Gespreksleidraad	34
Bijlage 2 – Respondentoverzicht	39
Bijlage 3 – Ingevulde formulieren	41

1. Inleiding

Aanleiding en achtergronden

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert sinds 2007 het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) uit. Dit onderzoek heeft tot doel ontwikkelingen in persoonlijke en maatschappelijke zorgen van Nederlanders te volgen en te analyseren. Door middel van kwartaalquêtes en verdiepend kwalitatief onderzoek worden ontwikkelingen in perspectieven van burgers gevolgd.

Met ingang van 2022 wordt het kwalitatieve onderzoek uitgevoerd door Kantar Public in samenwerking met onderzoeksbureau MARE.

De algemene onderzoeksvraag voor de groepsgesprekken is door het SCP als volgt geformuleerd:

Wat zijn de maatschappelijke zorgen van Nederlanders?

Naast deze telkens terugkerende onderzoeksvraag wordt elk half jaar op basis van actuele maatschappelijke ontwikkelingen een aantal specifieke onderzoeksthema's toegevoegd.

In januari 2023 is het volgende verdiepingsthema aan de orde gesteld:

Inrichting van Nederland, de verdeling van de ruimte

Dit rapport beschrijft de onderzoeksresultaten van de vier groepsgesprekken die Kantar Public/ MARE op 12 en 17 januari 2023 in respectievelijk Amsterdam en Almelo heeft uitgevoerd. Hoofdstuk 2 geeft een verantwoording van de opzet en de uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt allereerst de visie van de deelnemers op de stand van zaken in de Nederlandse samenleving beschreven. Vervolgens gaan we uitgebreid in op de bevindingen rond het thema 'inrichting van Nederland'. Tot slot vatten we in hoofdstuk 4 de belangrijkste bevindingen samen. Afsluitend zijn in de bijlage de gespreksleidraad, respondentenoverzicht en de ingevulde formulieren opgenomen.

2. Onderzoeksverantwoording

2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Kantar Public /MARE heeft op 12 en 17 januari 2023 vier groepsgesprekken gevoerd in respectievelijk Amsterdam en Almelo. In overleg met het SCP is besloten om de vier groepen algemeen publiek naar opleiding te delen:

Groep 1 Amsterdam: algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (t/m mbo)

Groep 2 Amsterdam algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (hbo+)

Groep 3 Almelo: algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (t/m mbo)

Groep 4 Almelo: algemeen publiek, 18 t/m 74 jaar (hbo+)

Binnen de vier groepen is een spreiding nagestreefd naar geslacht, gezinssituatie, dagelijkse bezigheden (beroep) en leeftijd.

De selectie van de deelnemers is uitgevoerd via het Kantar Public panel (NIPObase). Uit het panel is een gestratificeerde steekproef getrokken waarbij geselecteerd is op woonplaats en spreiding is aangebracht naar leeftijd, sekse en opleidingsniveau. Een willekeurige selectie van relevante panelleden uit de regio Amsterdam en Almelo kreeg een email met een uitnodiging voor deelname aan het onderzoek. In totaal stuurden we 4307 (1521 in Almelo en 2783 in Amsterdam) uitnodigingen waarop 147 panelleden zich aanmeldden voor deelname. Met inachtneming van de criteria ten aanzien van leeftijd, geslacht en dagelijkse bezigheden is een selectie gemaakt. Vanwege uitval van respondenten in Amsterdam in de groep t/m mbo-opgeleiden is een in marktonderzoek gespecialiseerd selectiebureau gevraagd aanvullend een aantal deelnemers te werven.

In totaal hebben 32 personen deelgenomen aan de gesprekken. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers is opgenomen in bijlage 2.

De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een gesprekspuntenlijst die in overleg met het SCP is opgesteld (zie bijlage 1). Alle vier de groepsgesprekken hebben twee uur in beslag genomen.

De groepsgesprekken zijn gevoerd op de onderzoekslocatie van MARE in Amsterdam en een locatie in Almelo. Twee onderzoekers van het SCP hebben de gesprekken in een andere ruimte simultaan gevolgd via een gesloten tv-circuit.

2.2 Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in opvattingen van mensen en de achterliggende verklaringen daarvan. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat uit van wat de deelnemers zelf ter sprake brengen. Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het beschrijven van de diversiteit aan opvattingen en niet om de frequentie waarmee bepaalde uitspraken worden gedaan.

De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar zoals zij voorkomen in de samenleving. Wel geven ze een beeld van de opvattingen die leven onder burgers over de onderscheiden thema's. Opgenomen citaten dienen ter illustratie; de citaten van deelnemers zijn cursief en door dubbele aanhalingstekens aangegeven. Dit document is een uitgebreid rapport geworden vanwege de wens van het SCP tot een uitgebreide rapportage waarin delen van de gesprekken zijn opgenomen. Dit heeft als reden dat het SCP dit rapport gebruikt als brondocument voor het uiteindelijke rapport van het SCP waarin de kwantitatieve resultaten en kwalitatieve resultaten worden geïntegreerd.

2.3 Context onderzoek

Ten tijde van het onderzoek waren er diverse zaken prominent in het nieuws, waaraan soms werd gerefereerd in de groepsgesprekken.

Er was veel aandacht voor de huizenmarkt; de verder dalende huizenprijzen en tegelijkertijd een oplopende hypotheekrente en dat deze ontwikkelingen onder andere de starters op de woonmarkt niet ten goede komen.

Ook werd geschreven over de inflatie, de stijgende prijzen van dagelijkse boodschappen en eventueel wel of niet meestijgende lonen. Maar ook over steeds meer ondernemingen die failliet gaan.

Zoals het hele afgelopen jaar eveneens ruime aandacht voor de oorlog in Oekraïne, het wel of niet leveren van tanks of Patriots, acties vanuit Rusland en Oekraïne en het menselijk leed dat de oorlog met zich meebrengt.

Verder aandacht voor bouwplannen die vertraging oplopen door de verplichte berekening van stikstofbelasting. En de bouw en het blijvend openhouden van kolencentrales leverde stof op in de media. Van een oproep van milieu- en gezondheidsorganisaties en wetenschappers waarvan om deze te sluiten, tot de bezetting van een locatie waar een nieuwe kolencentrale is gepland in Duitsland door klimaatactivisten.

Diverse media stonden verder stil bij het feit dat de Nederlandse regering één jaar in functie is met een terugblik en profielschetsen van de verschillende bewindslieden. Ook de aankondiging van Segers dat hij de politiek verlaat ging niet ongemerkt voorbij.

Verder werd een kankeratlas van Nederland gepresenteerd, waarop te zien is dat bepaalde kankersoorten in bepaalde regio's meer voorkomen dan in andere regio's.

Tenslotte was er aandacht voor stroombeheerder TenneT, die een elektriciteitstekort voor de toekomst voorziet; nieuws dat in beide groepen in Almelo naar voren werd gebracht.

3. Resultaten

3.1 Impressie gesprekken

Onderstaand geven we per groep een korte sfeerimpressie van de gesprekken in Amsterdam en Almelo. Een positief gegeven was dat alle groepen compleet waren met acht deelnemers per groep.

In het algemeen:

Bij het benoemen van het centrale onderwerp 'de inrichting van Nederland, het gebruik van ruimte' lag, zowel in Amsterdam als Almelo, op spontaan niveau de nadruk veelal op de woonproblematiek. Desgevraagd kon het onderwerp ook in een bredere context worden geplaatst en besproken.

Opvallend is dat in Amsterdam voornamelijk de grotestadsblik sterk naar voren komt, er wordt nauwelijks verder gekeken dan buiten Amsterdam. Terwijl in Almelo veel breder wordt gekeken naar wat allemaal gaande is, in heel Nederland.

In alle vier de groepen gaven deelnemers aan dat 'de inrichting van Nederland en het ruimtegebruik' een lastig onderwerp is om over te praten; in beleving geen onderwerp waar men dagelijks actief over nadenkt, maar wel een onderwerp dat van invloed is op het leefplezier. Het 'lastige' is dat er in beleving vele facetten een rol spelen, die allemaal op elkaar inhaken. Toch werd in alle groepen aangegeven dat het gesprek omtrent het onderwerp wel belangrijk is en gevoerd moet worden. De deelname aan de groepen werd bovendien als plezierig ervaren.

Specifiek per focusgroep:

T/m mbo opgeleiden Amsterdam

De sfeer in de groep was levendig. Men reageerde op elkaar en was ook in elkaar geïnteresseerd. Een paar jongere deelnemers kwamen niet zo snel uit zichzelf met een eigen mening, maar moesten hiervoor worden uitgenodigd; dan bleek dat ze zeker een eigen inbreng hadden. Enkele deelnemers – de iets oudere mannen – hadden een wat bredere kijk op het thema en brachten deze ook nadrukkelijk in. Zij moesten wat worden afgeremd. Zoals vaker bij gesprekken in Amsterdam was ook hier een directe toon merkbaar; men nam geen blad voor de mond om goed- of afkeuring te laten weten. Dit deed echter geen afbreuk aan de openheid in het gesprek. Ook speelden eigen ervaringen een duidelijke rol in de groep; de woningnood en hun kijk hierop bracht echt een grotestadsblik naar voren.

Hbo-plus opgeleiden Amsterdam

In deze groep was de sfeer wat terughoudend. Men kwam niet snel spontaan met meningen of indrukken, maar was wat afwachtend. De gespreksleider moest mensen nadrukkelijk betrekken in het gesprek om ieders mening naar voren te krijgen. Eenmaal aan het woord was men welwillend en dacht men ook mee over het ingebrachte thema. Ook in deze groep kwam de grotestadsproblematiek met betrekking tot de woningnood diverse keren naar voren. In deze groep kwam sterk naar voren dat veel thema's met elkaar verbonden zijn en dilemma's een belangrijke rol spelen.

T/m mbo opgeleiden Almelo

Binnen de groep waren grotere verschillen tussen deelnemers die het in hun beleving heel goed hebben versus mensen die overal tegenaan lopen. Deelnemers zijn hier desalniettemin open in, begrijpen/ voelen mee met elkaars standpunten en gaven ook inkijkjes in het eigen leven. Over het algemeen leeft in de groep sterk het gevoel dat mensen in Twente het goed hebben (in vergelijking met de randstad). Deelnemers zijn ietwat optimistischer en leggen meer verantwoordelijkheid bij de mens en dat we meer tevreden moeten zijn met wat we hebben (dan dat voornamelijk naar de overheid/ Europa wordt gewezen). In motivaties is een bredere blik op wat problemen zijn in heel Nederland meer aanwezig dan in Amsterdam en reageren deelnemers meer op elkaar.

Hbo-plus opgeleiden Almelo

Ook in deze groep hebben de deelnemers een bredere blik dan allen de eigen regio. Het oosten wordt wel afgezet tegen de randstad, maar ook tevredenheid in eigen regio wordt sterker uitgesproken. In het algemeen zijn deelnemers kritischer ten aanzien van de inrichting van beleid vanuit de overheid en regels die het leven niet makkelijker maken. Een aantal deelnemers waren stelliger dan anderen en lieten dit graag horen, desondanks waren alle deelnemers wel open en gaven een kijkje in eigen wereld.

3.2 Hoe gaat het met Nederland?

Aan het begin van het gesprek is allereerst gevraagd aan deelnemers hoe ze vinden dat het gaat met Nederland: vinden ze dat het meer de goede kant opgaat, meer de verkeerde kant of gaat het zowel de goede als de verkeerde kant op? Deelnemers konden hun standpunt laten weten door middel van een kaart met een duim omhoog, een duim omlaag of een kaartje met een duim omlaag en een duim omhoog erop.

In het algemeen:

Men is vrij eensgezind in de groepen. Het merendeel van de deelnemers vindt het zowel de goede als de verkeerde kant opgaan. Desgevraagd gaat het dan eerder de verkeerde kant op: “het wordt er niet beter op”. Over het algemeen wordt aangegeven dat het met Nederland (in vergelijking met de rest van de wereld) wel goed gaat. In elke groep wordt echter genoemd dat men het op individueel niveau wel steeds lastiger krijgt, of dat in de directe omgeving ziet.

Hierbij is het opvallend dat de **jongere deelnemers** (< 30 jaar) in de groepen positiever gestemd zijn en ze niet zozeer het idee hebben dat het echt slecht gaat met Nederland. Hierbij kijken zij vooral vanuit de eigen context en hebben zij een minder brede blik op zaken. “Ik kan niet heel specifieke redenen noemen waarom het slecht gaat met Nederland; ik kan doen wat ik wil en er zijn weinig belemmeringen.”

Standpunten ter motivatie van welke kant het opgaat met Nederland worden in alle groepen onderbouwd met de volgende thema's: inflatie, hoge energieprijzen, grotere verschillen tussen arm en rijk, een polarisatie in de samenleving, een laag vertrouwen in de politiek en de woningcrisis (vooral voor studenten en starters), de zorg, milieuvraagstukken en daarbinnen de stikstofcrisis (boerenprotesten, bouwstop, duurzame energieoplossingen). Daadwerkelijke zorgen liggen bij de onvoorspelbaarheid van deze thema's; “blijven de prijzen stijgen en kan ik straks mijn boodschappen nog wel betalen?” Daarnaast liggen zorgen ook bij de eigen toekomst; de ouderenzorg, pensioenen en hoe dit in de toekomst nog verder zal veranderen.

In alle groepen wordt tevens de rol van de media in de meningsvorming genoemd (van sociale media, tot het journaal en kranten), voornamelijk in negatieve zin. In beleving overheerst een te sterke focus op negatief nieuws en wordt een bubbel gecreëerd van gelijkgestemde berichtgeving.

In alle groepen wordt ook op kritische toon gesproken over de rol van de Nederlandse overheid (en ook Europa) en een afnemend vertrouwen. Specifieke voorbeelden die worden genoemd waardoor het vertrouwen afneemt: de toeslagenaffaire (en dat dit nog steeds niet is opgelost), Groningen (gaswinning/aardbevingen), stikstofcrisis (waarin harde keuzes moeten worden gemaakt), asielbeleid (opvang en voorrang op huisvesting) en toenemende polarisatie binnen de politiek én in de samenleving.

In alle groepen komt ook spontaan het centrale thema ‘de invulling van de ruimte in Nederland’ aan bod. In Amsterdam meer specifiek in het kader van de woningcrisis en dat het in de Randstad heel ‘vol’ is in vergelijking met de rest van Nederland. In Almelo voornamelijk vanuit het perspectief dat er in het oosten van het land nog relatief veel ruimte is en dit wordt gewaardeerd. Specifiek ten aanzien van de beleving van de stikstofcrisis (thema komt in alle groepen spontaan aan bod) zijn er in de verschillende regio's geen sterke verschillen in het sentiment,

In tegenstelling tot eerder uitgevoerde metingen is het sentiment ten aanzien van de stand van Nederland (in algemene zin) dus niet zozeer sterk verschillend per opleidingsniveau of regio. Thema's die besproken worden, alsook de mate waarin men kritisch is of wat belangrijk is met het oog op de toekomst verschillen over het algemeen beperkt.

Ter illustratie meer specifiek per groep:

T/m mbo-opgeleiden in Amsterdam

Men spreekt over het algemeen meer uit eigen ervaring als gesproken wordt over de ontwikkelingen in Nederland; vanuit eigen omstandigheden, eigen financiële situatie, wat men zelf ziet en vanuit de directe omgeving. Allereerst worden de prijsstijgingen besproken. De stijgende energieprijzen, prijzen in de

supermarkt en van kleding. Terwijl lonen niet zo hard meestijgen. Dit zorgt ervoor dat er meer bewustzijn is rondom het stoken in huis (eerder een extra trui aan dan de verwarming omhoog) en wat men wel/ niet koopt. Vervolgens komt aan bod dat Nederland 'vol' raakt; zowel in het kader van woningtekort, alsook stikstof/ bouw, het verschil tussen de randstad en de rest van Nederland en in het kader van criminaliteit.

Vervolgens wordt de rol van de Nederlandse politiek besproken en dat er weinig vertrouwen is doordat er geen keuzes worden gemaakt of oplossingen uitblijven.

In eigen woorden van t/m mbo-opgeleiden in Amsterdam:

M: Ah oké, ja. Oké. Nog meer redenen waarom ik ook duimen omlaag zag?

4: De politiek, dat ze het zo maken.

6: Het vertrouwen is weg. Ik bedoel: gewoon, ze plakken het ene na het andere gewoon aan elkaar. Als je nagaat nu met die belasting toen. Wat was dat ook alweer? Die belastingtoeslagen, dan denk ik van: ah, wat erg. Ik heb geen kinderen, maar ik voel wel mee met mensen met kinderen. Dat ze die kinderen ooit zo af hebben kunnen nemen. En in mijn optiek denk ik van: o kom op, dat moet binnen een week opgelost zijn, maar ja.

4: Ja, ik wou net zeggen. Ze praten al jaren, maar er wordt niks opgelost.

6: En dat is met alles. Dat is met Groningen met die huizen. Dat is met nog iets, maar ik weet niet meer wat dat was.

M: Dus er wordt te weinig opgelost aan de problemen die er zijn?

4: Ja, eigenlijk wel.

1: En de fouten die worden gemaakt ... Ze zitten gewoon weer in het kabinet. Als ik dat flik op m'n werk, dan zeggen ze: daar is het gat van de deur weet je? En dat vind ik met heel veel dingen. Met Me Too affaires, met ... Dat gebeurt ook allemaal op de werkvloer en je hoort steeds meer en meer. En degene die dat dan doen die krijgen gewoon een baan ergens anders.

7: Ja, er is heel veel blabla, maar er wordt niet echt veel opgelost.

Zorgen liggen verder bij de ouderenzorg en gezondheidszorg en welke richting dit opgaat (pensioenleeftijd en opgebouwde pensioen). Ook het klimaat verandert zorgwekkend.

Uit de discussie onder t/m mbo-opgeleiden in Amsterdam:

M: Zijn er ook dingen waar jullie je zorgen over maken?

1: Nou, over de ouderen vind ik wel erg.

4: Nou ja, de ouderdom, maar de gezondheidszorg. Ik bedoel ik vind het niet allemaal rooskleurig.

5: Ja, ik ook. Ouderen, maar ook voor mezelf. Pensioen en hoe zit dat, hoe gaat dat? Heb ik die nog wel als ik die leeftijd bereik? Nee, want ik zag al iets op het nieuws dat je voor je eigen dingen moet gaan sparen. Weet je? Ik denk: ja, ik werk al vanaf m'n 15^e. En dan moet ik tot aan m'n ... Wat? ... iets in m'n ... 68 of iets in die leeftijd?

7: Nee, in de 70 denk ik.

5: Dan denk ik van: come on weet je? Kijk dan ook naar welk beroep je doet. En ga daar dan kijken of dat wel haalbaar is om zo lang door te moeten werken.

M: Ja. Ja, en anderen? Want jij zei net al van: ja, wij krijgen geen pensioen meer. Is dat dan ook iets waar je je zorgen over maakt of niet?

3: Nee, dan leef ik niet meer denk ik hoor. Want met het klimaat gaat het ook niet optimaal.

M: Maak je je daar zorgen over?

3: Ik maak me daar ook wel zorgen over ja.

M: Oké. Zijn er anderen die zich daar zorgen over maken?

8: Ja, dat doe ik echt.

1: Nou, het klimaat echt ja.

3: *Het is de warmste oud en nieuw geweest in weet ik hoeveel ... ja, überhaupt ooit.*

8: *Langste zomer in Europa afgelopen jaar. Dat soort dingen.*

7: *Narcissen in m'n voortuin staan zo hoog uit de grond vandaag. Het is winter.*

M: *En [2], zijn er dingen waar jij je zorgen over maakt?*

2: *Ja, vooral het klimaat. En ook gewoon inflatie en zo. Want ik werk achter de kassa bij de Albert Heijn en ik zie steeds langzaam gewoon per bijvoorbeeld tien of vijftien ... die prijzen gewoon stiekem stijgen.*

Wat in hun beleving wel goed gaat is dat er bij al het negatieve ook een goede kant komt kijken; energiekosten worden gecompenseerd (compensatie vanuit de Nederlandse overheid in november en december á € 190,-) en in sommige sectoren loonsverhoging om tegemoet te komen aan de inflatie. Daarnaast wordt ook stilgestaan bij de oorlog in Oekraïne (en dat er in Nederland geen oorlog is) en dat er in Nederland altijd eten is (ook al wordt dat wel duurder). Al met al wordt de conclusie getrokken dat er eigenlijk niet geklaagd mag worden en dat men dankbaar is in Nederland te wonen en dat er altijd wel iets is dat niet goed is.

Hbo-plus opgeleiden in Amsterdam

In de groep met hbo-plus opgeleiden in Amsterdam wordt vanuit een breder perspectief over de stand van Nederland geredeneerd en diepgaander beargumenteerd. Enerzijds wat deelnemers zelf zien en voelen en wat er veranderd is, maar anderzijds ook meer afstandelijk/ zakelijk over ontwikkelingen in algemene zin (wat bij anderen wordt gezien, wat uit media wordt vernomen en wat op/ via werk ervaren wordt).

Gestart wordt met de economische situatie in Nederland; inflatie, de stijgende energieprijzen, stijgende kosten voor de zorgverzekering (waar je weinig van terug ziet) en dat iedereen dit wel in de portemonnee merkt. Daarbij komt ook de rol van de media aan bod, die zich voornamelijk focust op negatief nieuws waardoor men sneller het gevoel heeft dat het niet goed gaat met/ in Nederland. Ook wordt gesproken over het milieu (hoe groen Nederland is en dat dit best goed gaat), maar ook bij stikstof en dat dit niet alleen iets van Nederland is maar voor de hele wereld.

Vervolgens wordt de veranderende samenleving, tolerantie en verharding richting elkaar besproken. Hierover verschillen de meningen. Enerzijds wordt ervaren dat iedereen welkom is en men oog voor elkaar heeft en elkaar respecteert. Terwijl anderzijds ervaren wordt dat dit wel wordt gezegd maar in de praktijk achteruit gaat (in de praktijk minder verwelkomend, minder open voor diversiteit dan gezegd wordt) en er meer polarisatie is (waar je vandaan komt maak wél uit, meningen zijn steeds extremer en liggen verder uit elkaar). Daarnaast ook dat racisme weer vaker de kop opsteekt; verbaal en ook digitaal zoals discriminerende algoritmes.

Dat er steeds meer een splitsing tussen arm en rijk ontstaat wordt als opvallend ervaren en heeft tot gevolg dat kansen onderling steeds meer verschillen. Hierbij wordt ook gerefereerd aan de huizenmarkt en betaalbaarheid.

Opvallend is dat er binnen de groep steeds vergelijkingen worden gemaakt tussen de verschillende generaties (hoe het was om zelf op te groeien in Nederland, versus hoe dat nu is voor hun kinderen) en dat er op individueel niveau grote verschillen zijn (ik heb het goed, maar om mij heen gaat het ook anders).

In eigen woorden van de hbo-plus opgeleiden in Amsterdam:

M: *Hoe kijk jij tegen Nederland aan? Hoe gaat het met Nederland?*

4: *Ja, ik vergelijk hem altijd zeg maar vanaf het moment dat mijn ouders naar Nederland toe zijn gekomen en een nieuw begin zijn aangegaan. Als ik bijvoorbeeld naar die situatie kijk, dan merk ik dat ze toentertijd heel welkom waren en dat merk ik nu wel minder, dat het allemaal minder verwelkomend is. Als ik naar mijn kinderen kijk, dan denk ik, het is wel heel goed dat de toekomstgeneratie zeg maar heel bewust wordt opgevoed in alle opzichten. Die zijn veel bewuster dan ik toentertijd van het milieu en diversiteit, zelfs al op die jonge leeftijd. En ik zit natuurlijk in de bouw en, dat gaat om verduurzaming en we praten er al tig jaren, alleen gaat het naar mijn idee wel heel erg langzaam, dus daar ben ik niet heel positief over. Ik zie wel dat het gebeurt, maar het is veelal in woorden dan in daden. Ik denk dat ik het meest positief ben over het bewustzijn van de mensen, dat heel veel dingen wel kunnen worden aangekaart.*

4: *Ja, ik blijf positieve dingen inzien, alleen als ik om me heen kijk, denk ik dat het toch relatief slechter ging dan afgelopen jaren. Ik denk dat er veel polarisatie is en wat jij net zei, het maakt niet uit waar je vandaan komt, maar in de tegenwoordige tijd merk ik dat het toch nog steeds wel een issue is en misschien wel een groter issue dan vroeger. Ik denk dat we er vroeger wel meer open voor stonden.*

2: *Ja, ik sluit me eigenlijk ook wel bij jou aan, volgens mij is het ook best wel veel in het nieuws geweest het afgelopen jaar, maar naar mijn idee tenminste is er ook wel veel polarisatie en dan denk ik aan gewoon de terugkerende zwartepietendiscussie, daar moest ik eigenlijk meteen aan denken. Ik studeer ook antropologie, dus daar is bijvoorbeeld racisme een onderwerp wat heel vaak weer terugkomt, dat heel veel mensen eigenlijk niet doorhebben dat dat nog steeds gewoon wel een ding is en ik denk dat ook wel heel veel mensen in hun eigen bubbel leven. En ik leef zeg maar wel in een bubbel waar dat naar mijn idee niet zo gebeurt, maar ergens anders op een andere plek gebeurt dat volgens mij dan weer wel, dus in dat opzicht denk ik dat het niet per se heel goed gaat in Nederland en dat ook door sociale media heel veel mensen in die bubbel blijven en weet je wel, dat gewoon via die algoritmes en zo dat het alleen maar erger wordt en dat het elkaar versterkt.*

...

1: *Ik kom uit een fantastische generatie. De feministische golf heb ik meegemaakt, ik heb een hele eigen carrière gemaakt, ik heb geen studieschuld, ik heb kunnen kopen, ik heb kunnen reizen. Mijn kinderen moeten vliegschaamte hebben, terwijl ik die veroorzaakt heb. Niet [1], maar wel wij met zijn allen.*

M: *Eigenlijk toch wel weer de mogelijkheden die je in Nederland hebt, die je ook weer rijk maken.*

1: *Ja, ik heb een goed salaris, ik kan alles. Ik kan mijn energietoeslag weggeven en ik eet er echt geen snars minder om. En niet dat ik nou een geldboom heb, maar zo voel ik mij. Als ik daarentegen mensen bij de Voedselbank zie, ik ben zelf dan betrokken bij een weggeefwinkel, als ik zie hoe mensen daar staan te smeken om een winterjas en dan hebben we het nog niet eens over een winterjas die we naar Griekenland sturen. Er is zoveel shit. Ja.*

...

8: *Ja, dat is voor mij heel moeilijk, omdat het met mij goed gaat en ik merk gewoon dat bij mensen waar het niet goed gaat, dan is die negatieve magneet heel sterk en daar trekken ze gewoon naartoe.*

M: *Ik vind het mooi, jullie zeggen het en ik hoor het van anderen ook wel, het is niet zozeer ..., met mij gaat het wel goed, maar ik vind dat Nederland niet per se de goede kant opgaat. Zijn er dingen waar je je persoonlijk echt zorgen over maakt? Wat zeg maar richting de wakker-liggers misschien wat groot, maar zijn er dingen waar je je zelf echt zorgen over maakt?*

1: *Ik kan mij wel zorgen maken over mijn kinderen. Ik heb relatief jonge kinderen, 22 en 20. Niet relatief jong, maar in verhouding met mij. En hun toekomst, ja. En nou denk ik, zij redden het. Ze hebben een trap onder hun reet gekregen en ze redden het, maar het is wel met heel veel hobbels. En mijn generatie, en zelfs jouw generatie hebben ook onze hobbels gehad, we kwamen natuurlijk na de oorlog, onze ouders al met oorlogstrauma's. Althans, die bij mij en zo, dus dat waren ook hobbels, maar nu zijn die hobbels allemaal zo heel breed en het is niet meer even met de schouders eronder, want ik kan mijn schouders eronder zetten, wij kunnen onze schouders eronder zetten, maar oei, oei, oei, het is Nederland, Europa, de wereld.*

De rol van de Nederlandse overheid wordt besproken en dat problemen in Nederland én in de EU niet worden opgelost en er geen harde keuzes worden gemaakt of snel worden opgelost; de toeslagenaffaire, stikstofcrisis, langzame verduurzaming. *"Ik zie wel dat er wat gebeurt, maar het is veelal meer in woorden dan in daden."*

Wat in beleving wél goed gaat is het milieu en de aandacht voor groen; in nieuwe bouwprojecten zijn er steeds meer regels om groen te waarborgen, Nederland is een welvarend land waarin wel mogelijk is (maar we moeten wel ons best doen om dat te behouden). Daarnaast wordt ook een toenemend bewustzijn van mensen (voor diversiteit, voor verduurzaming/ klimaat etc.) en openheid om verschillende zaken te kunnen aankaarten in Nederland geprezen.

Al met al wordt de conclusie getrokken dat je in Nederland wel goed af bent, maar er zijn ook dingen die niet goed gaan. *"Ik denk dat we beter af zijn in Nederland dan in andere landen, dus vandaar dat ik wel een beetje ertussenin zit."*

T/m mbo-opgeleiden in Almelo

Net als in Amsterdam wordt in de t/m mbo-opgeleiden groep in Almelo over het algemeen ook meer uit eigen ervaring gesproken als over de stand van Nederland wordt gesproken (vanuit eigen omstandigheden, eigen financiële situatie, wat men zelf ziet en vanuit de directe omgeving). Opvallend is dat hierbij meer over heel Nederland (en niet alleen de eigen regio) wordt gesproken.

Allereerst wordt stilgestaan bij dat men het in Twente (in vergelijking met bijvoorbeeld de randstad) goed heeft; het veranderende klimaat en gevolgen van wateroverlast zullen in Twente minder voelbaar zijn en er is meer ruimte.

Vervolgens wordt de rol van de media besproken en toenemende agressie en polarisatie; iedereen heeft een mening en mensen bemoeien zich te veel met elkaar.

Zorgen worden gemaakt over: agressie (steeds mondiger, meer polarisatie, minder respect hebben voor elkaar) en criminaliteit (en dat dit al op steeds jongere leeftijd plaatsvindt). Ook het milieu en de nodige veranderingen die te traag worden doorgevoerd (stikstofcrisis waar veel over wordt gepraat, maar waar geen duidelijkheid in komt). Vanuit verschillende perspectieven wordt ook gesproken over digitalisering (alles moet nu via de computer, alles wordt gevolgd/ geen privacy, niet meer cash kunnen betalen, wisselende digivaardigheid die het moeilijk maakt je weg te kunnen vinden en aanspraak te kunnen maken op regelingen) en steeds meer controle door de overheid (niet alleen in Nederland, maar ook wereldwijd – via digitalisering). Daarnaast wordt een steeds groter verschil tussen arm en rijk opgemerkt en dat het lastig is om dit te kunnen veranderen (schuldsanering en langdurige processen, overheid biedt leningen in coronatijd aan ondernemers en daarna kan dit niet worden terugbetaald/ volgt faillissement en als je geen tweeverdiener bent je nauwelijks kunt rondkomen).

Al met al wordt geconcludeerd dat men het in Nederland en vooral in Twente wel goed heeft. Hieraan wordt toegevoegd dat er meer tevredenheid zou moeten zijn en op individueel niveau bewustere keuzes gemaakt kunnen worden om leefbaarheid voor iedereen te optimaliseren.

In woorden van de t/m mbo-opgeleiden in Almelo:

1: Dat is ook een keuze van mensen hè.

8: Ja, dat weet ik, maar het moet ...

1: Want ze willen ook een grote auto hebben en ze willen ook drie keer op vakantie.

8: En op vakantie en juist.

7: Dat speelt inderdaad een rol, maar de voedselbanken vliegen als paddenstoelen uit de grond.

M: Ja, dus dat zegt ook iets.

Hbo-plus opgeleiden in Almelo

Net als in de hbo-plus opgeleide groep in Amsterdam wordt vanuit een breder perspectief over de stand van Nederland geredeneerd en diepgaander beargumenteerd. Hierin heeft men ook een stelliger standpunt. Opvallend is dat meer over heel Nederland (en niet alleen de eigen regio) wordt gesproken.

Gevraagd naar de motivatie wordt allereerst benadrukt dat we het in Nederland ook heel goed hebben, kijkende naar Oekraïne en andere landen in oorlog of Afrika versus hoe welvarend Nederland is en de kansen die iedereen hierdoor heeft. Ook de zorg en het sociale zekerheidsstelsel in Nederland worden als positieve zaken naar voren gebracht.

Desalniettemin zijn er met het oog op de toekomst en volgende generaties ook zorgen. Genoemd wordt het steeds meer individualistischer worden van mensen (minder naar elkaar toetrekken, niet mogen zeggen wat je wil zeggen, grotere verschillen onderling arm/rijk, alles registreren en een afrekencultuur – te veel praten, weinig actie, overal sancties aan verbinden) en steeds meer uiteenliggende meningen en polarisatie. Ook huisvesting en huizen prijzen, de hoge inflatie, gasprijzen/ energiearmoede, wachtlijsten in de zorg, te weinig politie en toenemende criminaliteit zijn zorgwekkende ontwikkelingen. Daarnaast komt ook het Nederlandse asielbeleid (meer mensen die binnenkomen, dan Nederland aankan) en de stikstofcrisis aan bod (in het specifiek de boeren die weg moeten, PFAS en CO2 normen die over een kam worden geschoren, Nederland als kleinste land met een van de grootste voedselproducties en dit klopt in beleving niet).

In woorden van de doelgroep:

6. *"In vergelijking met de rest van de wereld hebben we het best wel goed, maar als je kijkt inderdaad wat de afgelopen jaren of twee jaar is gebeurd, het stapelt zich alleen maar op. En ja, het zijn de gasprijzen, onderwijs, alles en het komt zo kort op elkaar, dat het ene nog niet hersteld is en dan komt het andere al en weer wat en weer wat. En op een gegeven moment heb je echt zoiets van, wanneer houdt het nu een keertje op? Waar gaat het naartoe? Wat is er aan de horizon? Hoe komen we hier weer uit?"*

...

M: Dank je wel. Er is al veel gezegd, [5], heb jij er nog wat aan toe te voegen?

5: *Ja, ik heb er nog wel wat aan toe te voegen. Het is eigenlijk vanaf 2015 dat het in mineur is gegaan. Inderdaad opstapeling na opstapeling, maar wat mij de laatste twee jaar vooral tegenvalt, is het woke-gebeuren, dat je niet mag zeggen wat je wil zeggen en daarom zeg ik ook, wat mij tegenvalt, is dat we zoveel mensen binnenkrijgen. Veel meer mensen binnenkrijgen dan wat ons land aankan en dan zou ik liever kiezen voor een andere manier van hulpverlening in de regio. En wat me ook zorgen baart, is de boeren. Ter wereld zijn wij het tweede land wat het meeste voedsel produceert, maar de normen voor PFAS, de normen voor stikstof, de normen voor CO2 worden gewoon over één kam geschoren alsof wij Frankrijk zouden zijn. Ja, dat kan niet. Als die boeren weggaan, dan moet er toch eten komen, moet wel worden aangevoerd. Daar maak ik me echt zorgen over.*

M: Nog twee thema's die erbij komen. Dank je wel. [4].

4: *Ja, wat kan ik eraan toevoegen? Nou ja, ik vind het wel absurd dat een welvarend land als Nederland iets kent als energiearmoede op dit moment bij bijna elke Nederlander. Dat op het moment dat de gasprijzen zo keihard zijn gestegen, je een trui aantrekt om de verwarming op 15 te zetten, zou eigenlijk niet moeten kunnen. Ik bedoel, het slaat nergens op in zo'n land als dit. Dat de mensen de auto niet pakken, omdat de benzineprijzen zo hard gestegen zijn, puur omdat we als land zijnde zo afhankelijk zijn. Ja, dat zijn enkele voorbeelden waarvan ik echt denk, het gaat niet al te best met Nederland. Lonen stijgen niet, eten in de winkel stijgt wel. Ik bedoel, er is op dit moment in elke sector personeelstekort, terwijl je een jaar geleden een overschot aan personeel van hier tot ginder had. Het is wat je zegt, boeren, enerzijds zijn we het land wat het meest produceert, maar waarom moet het per se Nederland zijn? We zijn één van de kleinste landen ter wereld, maar we hebben wel de grootste productie qua voedsel. Dat loopt een beetje uit de maat zeg maar.*

M: Zijn er ook dingen die er wel goed gaan?

4: *Nou ja kijk, we hebben het ook wel heel goed voor elkaar. Ik bedoel, onze zorg is op zich niet slecht en je hebt sociale zekerheden die andere landen bijvoorbeeld niet hebben, alleen waren we gewend dat het veel beter was en we moeten in één keer een heel groot stuk van onze persoonlijke welvaart inleveren, terwijl het land heel goed gaat en met een paar mensen in Nederland gaat het ook heel goed zeg maar en dat verschil wordt steeds groter merk ik.*

8: *Ja, dat verschil zie ik ook echt.*

Kortom: er worden allerlei maatschappelijke tendensenesignaleerd, waarbij de optelsom (of het domino-effect) ervoor zorgt dat het sentiment overheerst dat het met Nederland niet zozeer de goede kant op gaat. Het is echter niet alleen slecht gesteld met Nederland, niet alle tendensen staan dichtbij of worden vooralsnog direct (in negatieve/ impactvolle mate) gevoeld door de deelnemers. Deelnemers blijven ook optimistisch; in vergelijking met andere landen gaat het in Nederland goed.

3.3 Eerste verkenning thema inrichting van Nederland

Na het bespreken van de huidige stand van de samenleving en welke thema's daarbij op spontaan niveau onder de deelnemers leven is verder ingegaan op 'de inrichting van Nederland, het ruimtegebruik'. Hierbij is ingegaan op hoe de verdeling van ruimte in Nederland wordt ervaren, welke problemen worden gezien, wat de oorzaken en oplossingen zijn en wat de achterliggende emoties daarbij zijn.

Deelnemers hebben alvorens dit plenair werd besproken allereerst individueel aangegeven waar aan gedacht wordt bij 'de inrichting van Nederland, het gebruik van de ruimte' (verzameld in een wordcloud) en welk gevoel ze hierbij hebben (aan de hand van smileys). De verzameling van de reacties wordt hieronder weergegeven.

Eerste associaties

Output PinPoint Groep 1 - Amsterdam, t/m mbo	Output PinPoint Groep 2 - Amsterdam, hbo+
onevenredig gevuld vol en niet vol schiphol moet verplaatst worden drukke steden, veel polders en weilanden hoge gebouwen, alle ruimte optimaal gebruiken koeien moderne infrastructuur de steden niet te vol bouwen groen, speelruimte en woningen veel groene randstad is te vol studente woningen / kantoorgebouwen nieuwbouw kan nog meer bij de natuur moet ook groen blijven volle steden, veel open ruimte buiten de	woningbouw verstedelijking voedselproductent voor groot deel wereld hoogbouw ipv laagbouw veel bebouwing landbouw komt in verdrukking veel distributiecentra sociale klasse verspreiden behouden van de natuur weinig ruimte voor natuurefficiënt, weinig groene ruimte, waterbeheersing, plek voor een ieder veel huizen, er wordt veel gebouwd dicht bebouwd, veel groen en water
Output PinPoint Groep 3 - Almelo, t/m mbo	Output PinPoint Groep 4 - Almelo, hbo+
nederland is best vol 2174 weg water lucht niet goed verdeeld te vol maar ook te weinig wonen wegen landbouw vliegvelden havens in het oosten ruimte genoeg voor buitenlanders minder ruimte meer wegen ruimte genoeg maar we kunnen be wonen in het westen woningruimte steen vervangt natuurwoningbouw natuur landbouw wordt niet optimaal gebruikt/verdeelt	goed wegennet, alles is bereikbaar vol, druk weinig ruimte voor water erg vol, druk te veel boeren steeds minder ruimte weinig mooie natuur intensief te weinig woningen te weinig oog voor natuur, disbalans te veel regels te veel mensen slibt dicht minder groen te weinig groen drukke randstad veel weilanden concurrentie om ruimtegebruik meer gebruik maken van de zee en het ijs

Opvallend is dat bij 'de inrichting van Nederland' in **Amsterdam** associaties gerelateerd aan wonen in eigen regio heel sterk naar voren kwamen, hierbij werd nauwelijks verder gekeken dan de eigen woonplaats. In het kader van wonen komen associaties naar voren zoals het woningtekort, hoge huizenprijzen, alles wordt dicht op elkaar gebouwd (vol/ efficiënt/ verstedelijking). Opvallend is dat in **Amsterdam** nadrukkelijk moet worden gevraagd naar hoe het in beleving ook *buiten* Amsterdam is ingericht, dan wordt voornamelijk genoemd dat er buiten Amsterdam meer ruimte is en meer natuur.

Het gevoel dat deelnemers hebben bij het thema 'de indeling van Nederland' is overwegend positief op de hbo-plus opgeleiden in Almelo na. Als motivatie bij het gevoel wordt genoemd dat Nederland een verzorgd land en het is wel aardig vol is, maar niet overal.

Een deel van de discussie in de t/m mbo-opgeleiden groep in Amsterdam:

- 7: De steden zijn vol, maar als je net buiten de Randstad gaat, waar dus nog ruimte is om bij te bouwen, daar is gewoon plek. Maar als je dan naar Amstelveen kijkt. Amstelveen en Uithoorn, toen ik daar kwam wonen zat er echt een heel groot stuk tussen.
- 8: Ja, dat is nu weg.
- 7: Maar als je nu struikelt, sta je in Amstelveen. Dus die ruimte die daar is, dus die weilanden die daar zijn, waar de koeien eerst instonden nou, ...
- 7: Die zijn er niet meer want dat wordt helemaal ... Ik denk nog geen twee jaar en dan zit het aan elkaar vast.

8: *Ja, en daarom vind ik dus dat je keuzes moet maken. Of je kiest ervoor alles vol en jij moet niet zeuren over je koeien en weilanden of je moet zeggen: we gaan het behouden en we gaan niet bouwen punt.*

Deelnemers in de hbo-plus groep in Amsterdam:

6: *Ja, ik vind het wel heel efficiënt ingericht. Op zich is het ook allemaal wel enigszins goed onderhouden, zeker als ik kijk naar andere landen om ons heen qua infrastructuur en dergelijke.*

3: *Dat zeker.*

M: *En krijgt efficiënt inrichten dan een goed gevoel of ...*

6: *Ja, dat geeft wel een goed gevoel, maar ik merk wel dat we tegen een grens aanlopen qua gewoon groengebieden, qua landbouw en ook qua huizenbouw. Maar goed, we zijn als Nederlanders echt meester in de efficiëntie, dat zie je ook in de corona waardoor alles in elkaar stort, omdat we niet meer efficiënt konden zijn met een aantal zaken, maar ik ben heel benieuwd hoe we dat op gaan lossen.*

7: *Ik ben het op zich wel met jou eens, maar van de andere kant zou je ook kunnen zeggen van, inefficiënt. Als ik dan kijk naar een industrieterrein bijvoorbeeld ... dat zijn vaak grote gatenkazen waar behoorlijk wat efficiëntie te halen valt qua ruimte.*

6: *Ja, zeker. Daar ben ik het wel mee eens, daar kunnen inderdaad wel slagen gemaakt worden, maar overall ...*

7: *Ja, overall is het wel efficiënt.*

8: *Het woordje verspreiden komt bij mij vandaan en daar waar ik hoor dat het heel efficiënt is, vind ik het eigenlijk helemaal niet zo efficiënt. We gaan steeds dichter op elkaar zitten. Ik werk in Aalsmeer en als ik dan zie wat er allemaal voor bedrijven in Aalsmeer gebouwd worden, ja als je daar bedrijven gaat bouwen, dan wil ook iedereen daar wonen, dus dat werkt niet.*

In Almelo wordt 'de inrichting van Nederland, het gebruik van ruimte' vanuit een breder perspectief bekeken en wordt meer naar heel Nederland gekeken en de sterke verschillen per regio. Hierbij wordt niet alleen aan wonen gedacht, maar ook aan industrie (en banen) en de infrastructuur, groenvoorzieningen en natuur. Opvallend is dat de **hbo-plus opgeleide groep** een iets negatiever gevoel heeft bij de inrichting van Nederland; de inrichting wordt ervaren als inefficiënt, er lijkt plek genoeg omdat er grote verschillen zijn tussen de randstad en de rest van Nederland, de agrarische sector neemt relatief veel ruimte in beslag, het lijkt alsof er ruimte is, maar dat heeft dan ook al een bestemmingsplan. Er moeten volgens deelnemers keuzes worden gemaakt, en dat gebeurt naar hun mening onvoldoende.

Een deel uit de discussie in Almelo onder t/m mbo-opgeleiden:

8: *Ja, als je in feite de woningen en de industrie inderdaad dus iets meer gaat verdelen over het hele land, is er in principe overal op dat moment werkgelegenheid, maar ook ruimte om te kunnen bouwen en om te kunnen wonen, waardoor dus in feite niet alleen in de stedelijke gebieden in feite de druk komt te liggen, maar ook in andere gebieden.*

M: *Oké, dank je wel.*

8: *En dat je dus ook een stukje vergroening krijgt binnen de stad.*

M: *Ja oké. Wie wil verder nog een antwoord toelichten?*

2: *Ik vind ook dat de verdeling in Nederland een beetje scheefligt. Als je kijkt naar inderdaad als je ... hoe verder je deze kant op komt, naar Groningen en dat soort dingen kijkt, daar is nog heel veel ruimte om wat te doen. En als je dan kijkt naar ... nou ja als we dan echt in de Randstad en dat soort dingen gaan kijken, dan wonen we bovenop mekaar. En dan zijn we al blij dat we een kamertje van twee bij twee hebben om te kunnen leven. ik bedoel een beetje van het zou eigenlijk beter verdeeld moeten worden.*

Een deel van de discussie onder hbo-plus opgeleiden in Almelo:

4: *We zijn zeer efficiënt en zeer innovatief in heel Nederland.*

8: *Alleen durven we geen beslissingen te nemen, dat is het grote probleem.*

8: *Nou, ik denk het juist benutten van de ruimte, van wat we beschikbaar hebben, dat daar geen goeie keuzes worden gemaakt. En daarbij wil ik niks zeggen over de boeren van, je moet die landbouwgrond afpakken of wat dan ook, maar het gaat er gewoon om, we zijn met zijn allen hier en we moeten een plekje zien te regelen.*

Vooral in de **hbo-plus opgeleide groepen** wordt wonen breder geassocieerd (meer dan woningtekort, dicht op elkaar wonen en weinig speelruimte voor kinderen) en wordt ook meer gekeken naar waar meer/ minder ruimte is om te bouwen en de dilemma's die daarbij komen kijken. Daarnaast worden verschillen gezien in sociale klasse, dat er meer oog moet zijn voor de toekomst en dat er meer diversiteit in het landschap nodig is (type woningen, steen versus groen). Hierbij wordt in de groep in Amsterdam ook benadrukt dat er in de bouw vanuit de overheid steeds meer vereisten komen om groen zo optimaal mogelijk te integreren met woningen en duurzame oplossingen te integreren, dit ziet men ook terug in nieuwe gebouwen (meer licht, meer geïntegreerd groen).

Als het gaat om hoe Nederland is ingericht en wat er goed en minder goed gaat, wordt in beide **hbo-plus opgeleide groepen** aangehaald dat er in beleving regie of duidelijk beleid wordt gemist op de inrichting. Dit blijkt in de praktijk uit wat wordt gezien (de verschillen in hoe vol het is op verschillende plekken) en ook dat wordt gehoord dat regels per gemeente verschillen en er belangenverstrengeling is (zoals de bouw van datacentra in relatie tot de energiebehoefte en invulling van de ruimte die ook voor wonen zou kunnen worden ingezet).

In de woorden van de doelgroep (hbo-plus groep in Amsterdam):

6: *Ik mis eigenlijk een soort van regievoerder vanuit de overheid die zegt van..., die gewoon alles naast elkaar legt en gaat kijken waar er ruimte is en waar er geen ruimte is en hoe je dat in kunt delen zeg maar. Een minister planologie of iets dergelijks waardoor je het veel beter kunt coördineren. Waarschijnlijk weet jij dat beter, maar volgens mij wordt dat nu allemaal regionaal geregeld of op provincieniveau of af en toe op lokaal niveau of ...*

4: *Het wordt niet landelijk bekeken.*

6: *Ik denk dat dat een punt is waar ...*

M: *Hoe voel jij dat dat je, waarom mis jij dat daar regie op wordt gevoerd?*

6: *Dat je leest in de media maar ook ziet dat je dus inderdaad clusters hebt van bepaalde of industriegebieden of woongebieden of juist weer platteland en dat dat niet goed is uitgedacht eigenlijk. En ik begrijp wel dat dus bepaalde gebieden die hebben landbouwgrond of die hebben andere stukken, omdat het gewoon daar gesitueerd moet worden vanwege de landbouwgrond of andere zaken, maar ik denk dat als je het gewoon overall viseert, dat je dat toch beter kunt indelen. Ik vind nu dat het heel erg lokaal gedaan wordt. Maar om even terug te grijpen op die bedrijventerreinen, ieder dorp en iedere stad heeft zijn bedrijventerreinen, stel als je dat zou gaan groeperen, dat het misschien ook beter en efficiënter ingericht zou kunnen worden. Ik noem maar even een zijstraat.*

M: *En vooral in de Randstedelijke gebieden is het gewoon wel echt vol en daarbuiten is meer ruimte, je kijkt daar in een bredere koepel naar. Hoe vind jij het? Is Nederland vol? Is er sprake van ruimtegebrek in Nederland?*

2: *Naar mijn idee niet eigenlijk, volgens mij is er wel genoeg ruimte. Maar ik moet ook wel zeggen dat ik hier ben geboren en ook niet heel vaak buiten Amsterdam kom, dus ..., ja sorry.*

Gevraagd is wat goed gaat, waar deelnemers trots op zijn:

In Nederland is de infrastructuur goed (meer specifiek: bruggen, veel viaducten, veel fietspaden, met het OV kun je vrijwel overal komen, snelwegen) en worden als het nodig is aanpassingen doorgevoerd om de doorstroming te optimaliseren. Ook wordt er (weliswaar verplicht of gesubsidieerd door de overheid) beter nagedacht en geïnvesteerd in duurzame en groenere bouw.

Specifiek in Almelo wordt hier door beide groepen aan toegevoegd dat er ook trots wordt gevoeld voor de natuurgebieden in Nederland en vooral in de omgeving Twente; de landerijen, de boerderijen en bos.

Vervolgens is ook gevraagd wat minder goed gaat:

In alle groepen wordt gesproken over waar nog wel plek is om woningen te kunnen bouwen en hoe de nieuwbouw wordt ingevuld. Hierbij zijn alle groepen het erover eens dat beter over de toekomst nagedacht dient te worden dan momenteel gebeurt. De ruimte die er is wordt nu voor allerlei functies gebruikt (wonen, vervoer, werken, recreëren) en er moeten volgens deelnemers betere keuzes worden gemaakt om de ruimte ook voor de toekomst leefbaar te houden. Er komen meer auto's en meer mensen en dan moet de inrichting anders; het vliegverkeer is te intensief, voor de volgende generatie zijn er in de toekomst geen woningen meer. De ruimte die er is moet in hun beleving beter benut worden en we moeten niet met z'n allen bij elkaar willen wonen. *"Meer ruimte is er wél, er zijn grote verschillen in hoe dichtbevolkt Nederland is."*

Een deel van de discussie onder t/m mbo-opgeleiden in Amsterdam:

- 8:** *Maar als je om Schiphol heen kijkt, aan alle ... Wat je zegt inderdaad, dat klopt. Maar dat komt omdat het in de Randstad ligt. En op een gegeven moment moet je beslissen van ja oké, wat gaan we doen? Gaan we of Schiphol uitbreiden of gaan we toch maar zeggen.*
- 6:** *Ja, Schiphol is klaar, dat is echt klaar. Maar dat zien we ook aan die mensen die in de rijen staan. Dat wordt ... Dat is echt klaar. Gewoon ...*
- M:** *Dus jij zegt: je moet dan keuzes maken ... Kijk, als we het hebben over de ruimte die er is hè? Als we het hebben over ruimte. Die wordt voor allerlei functies gebruikt en die is ook bestemd voor allerlei functies. Want we willen wonen, je moet je kunnen vervoeren, je moet kunnen werken,*
- 6:** *Geboerd worden*
- M:** *... er moet industrie kunnen zijn, je hebt een agrarische sector, je wil kunnen recreëren, je wil natuur, je wil verkeer. Welke activiteiten krijgen nou wat jullie betreft in ons land voorrang?*
- 6:** *Voor onszelf? Voor het*
- M:** *Nou, meer in het algemeen. Dat je zegt van: nou, ik noemde net een aantal functies die allemaal bepalen hoe de ...*
- 7:** *De focus ligt op dat ze meer willen bouwen. Maar door die stikstof mogen ze niet bouwen omdat ze dan weer hè ... Want als je bij gaat bouwen moeten ook weer wegen aangelegd worden. Dus je gaat geen woningen bij kunnen bouwen omdat het niet mag vanwege de stikstofuitstoot. Omdat jij zegt van: het is of je gaat bouwen en je legt die wegen aan om een nieuwe stad neer te zetten. Want in de Flevopolder, je kan met gemak tussen Lelystad en Almere nog een hele stad douwen. En dan is er niks aan de hand. Kost je een paar agrarische sector ... maar dan heb je wel in een keer heel veel ruimte erbij om gewoon de mensen de kans te geven om een woning te krijgen. Maar dan zeg ik ook heel eerlijk: maar zorg dan wel dat de mensen die hier geboren zijn en al 20 jaar op een wachtlijst staan, dat ze wel een woning kunnen krijgen in die plaats.*

Wat volgens deelnemers ook minder goed gaat is het veranderende klimaat en de maatregelen die in dit kader genomen moeten worden (voorkomen van overstromen rivieren en meer groen/ minder beton). Ook komen de stikstofcrisis en de boeren aan bod. In zowel Amsterdam als Almelo wordt hierbij verwezen naar boeren die moeten wijken zodat de luchtvaart (Schiphol/ Lelystad) kan uitbreiden en de bouw van woningen kan worden voortgezet. Ook wordt besproken dat boeren worden uitgekocht/ moeten stoppen en daardoor voor voedsel afhankelijk ontstaat van het buitenland, maar ook dat een groot deel van de voedselproductie voor de export is – wat in beleving ook minder zou kunnen en zodoende een deel van het probleem kan oplossen.

In alle groepen wordt geconcludeerd dat commerciële en financiële belangen en keuzes die in dit kader worden gemaakt uiteindelijk voorrang krijgen boven de gezondheid en de natuur en men ziet dit als een negatieve ontwikkeling.

Een deel van de discussie in Almelo onder t/m mbo-opgeleiden:

- 2:** *Nee, maar wat ik op ... want dan kom je met die ruimte en ik hoor dat dan altijd, ik hoor het verhaal altijd en ik vind het allemaal prima hoor en je ziet ook langs de wegen al die boeren van als wij weg zijn geen eten en noem allemaal maar op. Als je dan goed luistert, dan is 80% van de consumptie die wij krijgen komt uit het buitenland.*
- 1:** *Ja, ik weet het, maar wij willen goedkoop vlees eten.*

2: *Ja en 75% van alles wat de boeren doen, gaat naar het buitenland. Dus als wij 75% van de boeren inleveren, hebben we nog 25% wat in Nederland blijft. Ik bedoel, ik zeg niet dat het moet gebeuren, maar om even aan te geven wat het grote verschil is ...*

...

7: *In de tijd van corona toen er heel weinig werd gevlogen, was de lucht nog nooit zo zuiver.*

2: *Ja mooi.*

7: *Dus het ligt niet aan de boeren, niet alleen aan de boeren.*

M: *Nee, dus het vliegen en ...*

4: *Ons reisgedrag.*

1: *Maar dat vliegen, houden we ook weer zelf in stand. De vakanties zijn allemaal alweer geboekt.*

Een deel van de discussie onder hbo-plus groep in Amsterdam:

7: *Ik had zelf dat opgeschreven dat Nederland een grote voedselproducent is voor heel de wereld. Ja, dat is leuk, maar waarom eigenlijk? Want we hebben heel weinig ruimte hier, dat hoeft volgens mij niet zo nodig. Het hele Westland kan wel weg zeg maar, even heel gechargeerd, maar goed.*

M: *En wat moet er dan mee gedaan worden?*

7: *Nou ja, daar kunnen ook mensen wonen of er kan natuur komen of wat dan ook en dat slurpt ook heel veel energie, dus dat scheelt dat ook meteen. Ik zeg dat heel gechargeerd.*

Voornamelijk in de **t/m mbo-opgeleide groepen** komt ook vaker ongelijkheid ter sprake en dat er sprake is van een ongelijke verdeling van de ruimte. De beperkte ruimte om te bouwen wordt besteed aan het bouwen van luxe villa's en grote woningen die veel ruimte in beslag nemen. Voor lage inkomens en studenten zijn er geen woningen, ook omdat een deel van naar asielzoekers moet gaan. Dit wordt als oneerlijk ervaren, maar getuigt er ook van dat mensen verwend zijn en in stand willen houden zoals het nu is en niet willen veranderen (terwijl dat wel een oplossing zou zijn). Over wat genoeg is, daar verschillen de meningen over.

Een deel van de discussie in Almelo onder t/m mbo-opgeleiden:

2: *Ja, als ik even terugkom op die woningkrapte, dan kan ik je misschien wel een mooi voorbeeld geven. Ik heb in Enschede gewerkt, ik ben nu sinds een paar maanden naar Zutphen verhuisd, maar daar waren we bezig met een wijk daar staan 400 woningen, 400 appartementen, allemaal van die oude meuk zeg maar.*

8: *Stadsveld?*

2: *Nee, Boswinkel. En die gaan nu plat en daar zijn dan gesprekken met de gemeente en daar komen nu 281 woningen voor terug. En waarom? De corporatie wilde eigenlijk 282 woningen, dan denk ik: ja één woning? Maar daar wordt namelijk gekeken naar de auto's die er moeten staan. En het aantal auto's bepaalt eigenlijk hoeveel woningen je mag bouwen.*

3: *Klopt.*

M: *Oké.*

2: *Dus eigenlijk zijn we daar zelf ook een beetje schuld aan van hoe meer hè ... ik bedoel we moeten allemaal twee auto's in de familie hebben of drie auto's of weet ik het, ik had er op een gegeven moment ook vier voor de deur staan met de jongens nog thuis, dus en dat als wij daarnaartoe gaan rekenen, dan gaan we steeds minder bouwen in plaats van meer.*

M: *Ja ja, dus het mindere bouwen ...*

7: *Er wordt toch ook naar groen gekeken, zoveel groen moet er zijn.*

2: *Ja, in die wijk is ook naar groen gekeken en dat soort dingen, maar er wordt vooral gekeken ...*

3: *Hoeveel parkeerplaatsen.*

2: *... hoeveel parkeerplaatsen. Dan gaan we dus van 400 woningen ...*

De inrichting van Nederland en het gebruik van de ruimte vinden de deelnemers een ingewikkeld thema, waar vele facetten en dilemma's bij komen kijken. Het thema ruimtegebruik wordt echter wel als een belangrijk thema gezien, juist omdat er zoveel van afhankelijk is en omdat het rechtstreeks van invloed is op het woon- en leefgenot.

Een deel van de discussie van de hbo-plus opgeleiden uit Almelo:

M: *Is het thema ruimtegebruik een belangrijk thema? In hoeverre vinden jullie ruimtegebruik belangrijk?*

4: *Woon- en leefgenot. Dat is wel degelijk belangrijk.*

7: *Ja, dat denk ik ook.*

1: *Ondergewaardeerd.*

4: *Heel veel problemen ontstaan er ook uit hè. Kijk naar stikstof, kijk naar klimaat. Het heeft allemaal wel te maken met hoe je ruimte indeelt.*

M: *[7], is het naar jouw mening een belangrijk thema, ruimtegebruik?*

7: *Ja, ik vind gewoon waar je woont ..., daar had ik in Hengelo ook al last van, het wordt zo volgebouwd en ook zoveel, waar jij het net over had, bedrijfsruimtes en hallen, dat ik denk van, jeetje wat staat het hier toch vol. En dan allemaal aan de rand van Borne. Ik denk, het is allemaal zo dicht op mekaar en waarom niet gewoon een woonwijk en doe dan al die werkhallen niet hier.*

1: *Maar dat is een kwestie van geld.*

7: *Ja, maar het wordt allemaal zo volgebouwd. En ook dicht bij de steden en dorpen.*

1: *Dicht op elkaar gebouwd vanwege de grondprijzen. Dat was vroeger anders.*

3.4 Nadere verkenning thema: ruimtegebrek en dilemma's bij ruimteverdeling

Om het thema verder te verkennen is besproken voor welke 'activiteiten' de ruimte wordt gebruikt en in hoeverre er in dit kader ruimtegebrek wordt ervaren.

Ruimtegebrek wordt over het algemeen niet zozeer ervaren. "*Het is maar waar je kijkt.*" Erkend wordt wel dat als het ergens voller is, dat in de randstad is.

In alle groepen wordt besproken dat belangen en activiteiten in strijd zijn met elkaar en afwegingen moeten worden gemaakt om de inrichting van de ruimte ook toekomstbestendig te houden. Alle deelnemers zijn het er wel over eens dat 'de inrichting van Nederland' niet een thema is waar men zelf veel invloed op heeft. Dit wordt mede ingegeven door de ingewikkelde dilemma's; groen inleveren, inkrimping van de agrarische sector, niet allemaal bij elkaar moeten willen wonen. Ook wordt besproken dat de focus ligt op méér bouwen, terwijl dit met het oog op stikstofuitstoot moeilijk is of zelfs niet meer kan. Keuzes moeten hierbij worden gemaakt en prioriteiten moeten worden gesteld; bouwen en wegen aanleggen versus boeren die moeten stoppen, Nederlanders die al 20 jaar op een wachtlijst staan voor een woning en studenten die uit huis gaan versus een grote instroom aan mensen uit andere landen die ook recht hebben/ voorrang krijgen op een woning, kantoorpanden staan leeg terwijl er een woningtekort is, luxeappartementen en -woningen worden gerealiseerd terwijl er behoefte is aan woningen voor lagere inkomens, de toenemende vraag naar energie (elektriciteit) en het onvoldoende rekening hiermee houden in woningbouw. Daarnaast wordt er in beleving van de deelnemers ook onvoldoende rekening gehouden met de vergrijzing en de aanpak hiervan en dat Nederland voor iedereen leefbaar blijft.

In de woorden van de doelgroep t/m mbo-opgeleiden in Amsterdam:

M: *Ja, oké. Want als ik het anders vraag. Want in hoeverre hebben jullie het idee dat er ruimtegebrek is in Nederland?*

1: *Nou, in de steden wel. In de grote steden is het gewoon vol, is echt vol.*

6: *Ja.*

8: *En de hele Randstad eigenlijk. Wat je al zegt: je rijdt eigenlijk gewoon van plaats naar plaats. Er staat wel een bordje: Welkom in, maar ik heb gewoon het idee dat ik in een stad rij wat ...*

- M:** Oké. [4], wat denk jij? Is er ruimtegebrek? En dan op welk vlak?
- 4:** Nou, ik denk dat het wel redelijk vol is. Maar ja, ook als je naar Limburg toe rijdt, ik bedoel, je rijdt nog steeds van stad naar stad. Limburg is niet echt dat je zegt van ...
- 1:** Ja, maar als je in die dorpjes kijkt dan denk ik: ja, dat heeft allemaal wel ruimte en
- 4:** Ja, maar dat is hier natuurlijk ook. Heel veel mensen kruipen ook op een kluitje. Ik denk dat dat het grootste probleem is.
- 1:** Maar ik weet niet of je dat ... Dat is meer puur uit noodzaak.

In de woorden van respondenten uit de hbo-plus groep in Amsterdam:

- 7:** En in de buurt van Rotterdam, daar is nog net genoeg water, nou daar wordt dus een hele nieuwe VINEX-locatie gepland, maar daar is geen water voor. Ja, als dat klaar is, dan mag iedereen nog maar één keer in de week onder de douche denk ik. Niet echt handig lijkt mij.
- M:** Ja, dus dat er eigenlijk beslissingen worden genomen, die uiteindelijk helemaal niet kunnen.
- 7:** Ja, of verkeerde beslissingen worden genomen, dat er niet over na wordt gedacht, dat er geen beleid voor is.
- M:** Ja. Is dat iets wat jullie herkennen of iets wat ook bij jullie bekend is?
- 6:** Ja, wat je inderdaad in het nieuws zag dat we in 2030 problemen gaan krijgen met de elektriciteitsvoorziening, dat er in ieder geval steeds meer natuurbronnen, maar de back-upcentrales die moeten afschalen, maar we gaan steeds meer elektriciteit verbruiken. Dus daar was vandaag een artikel over bij de NOS dat we problemen krijgen.
- 3:** En in Leeuwarden wordt de bouw van een voetbalstadion vertraagd, omdat ze te laat zijn aangesloten op de elektriciteitsnetwerken. Dat begrijp ik dan ook weer niet. Je bent al zo lang bezig met zo iets, dat niemand dan even denkt, oh jongens, er moet ook nog elektriciteit in dat ding komen.

In alle groepen wordt spontaan genoemd dat in Nederland de agrarische sector/ voedselproductie veel ruimte in beslag neemt en in beleving tot op heden altijd voorrang heeft gekregen. Ook de ruimte die wordt ingenomen door de industrie wordt besproken. Enerzijds dat dit werkgelegenheid oplevert en vaak op specifieke plekken in Nederland plaatsvindt. Anderzijds ook over de impact die de industrie heeft op het milieu en gezondheid (genoemd wordt IJmuiden/ Tata Steel, Shell, Rotterdamse havens). Ondanks de maatregelen die worden opgelegd aan de industrie door de overheid is er een algemeen gevoel dat de Nederlandse overheid de industrie een hand boven het hoofd houdt gezien de economische belangen. Richting de industrie wordt ook steeds vaker ophef opgemerkt (milieuactivisten, mede gevoed door nieuws vanuit de media rondom protesten tegen de uitbreiding van een bruinkoolmijn in Duitsland).

Rekening houden met toekomstige generaties is noodzakelijk

In het kader van het gebruik van de ruimte is de volgende stelling voorgelegd:

Stelling: 'We moeten bij de inrichting van Nederland meer rekening houden met toekomstige generaties?'	Eens	Oneens	Twijfel
- t/m mbo opgeleiden Amsterdam - t/m mbo opgeleiden Almelo - hbo-plus opgeleiden Amsterdam - hbo-plus opgeleiden Almelo	7x 8x 8x 8x		1x

Hierop werd in alle groepen met een volmondig EENS geantwoord. Hierbij wordt niet alleen aan de jongeren gedacht en wat het nalatenschap richting hen is, maar wordt ook gedacht aan de vergrijzing en waarmee voor ouderen rekening gehouden moet worden. Ook deze stelling wordt dus voornamelijk in het kader van 'wonen' en voorzieningen hieromtrent ingevuld. En niet zozeer met betrekking tot de leefbaarheid van Nederland in het kader van het klimaat.

Een deel van de discussie in Amsterdam uit de hbo-plus opgeleiden groep:

- 4: *Maar dat is vanzelfsprekend toch, want je bouwt toch voor de toekomstige generatie? Daarom moet je er dus rekening mee houden, dus ik snap hem niet helemaal.*
- 7: *Je hebt gelijk, maar als je bijvoorbeeld kijkt naar sociale woningbouw, woningbouwcorporaties die bouwen op de één of andere manier maar liefst zo weinig mogelijk sociale woningbouw, die bouwen liever iets duurder appartementen enzovoort... terwijl op een gegeven moment die vraag dan afneemt en voor de sociale minima zeg maar is er geen woning meer.*
- 4: *Ja, maar ik denk dat dat nu ook verandert, want het bleek inderdaad door de regels wat ze allemaal moeten betalen, het is uiteindelijk ook gewoon een bedrijf die winst of quitte moet draaien, en door de regels vanuit de overheid was het niet mogelijk. En dat is nu aangekaart en ik denk dat er uiteindelijk weer meer sociaal wordt gebouwd, omdat het dus betaalbaarder is voor die corporaties.*
- 1: *35% hè.*
- 4: *Ja, en ook gemeentes die stellen eisen dat er sociaal wordt gebouwd.*
- 1: *Ja, maar van de 100% wordt er 35% voor sociale minima gebouwd.*

Een deel van de discussie in Almelo onder hbo-plus opgeleiden:

- 7: *Ja, uiteraard. Waar doe je het anders voor?*
- 5: *Onze kinderen.*
- 6: *Uiteraard.*
- M: *En waarom uiteraard? [7], licht hem toe.*
- 7: *Ja, als je niet rekening houdt met de toekomst, dan heb je toch geen toekomst? Uiteindelijk stort het dan allemaal in als je daar geen rekening mee houdt denk ik dan. Dan is er toch niks?*

De problemen die op Nederland afkomen in de verdeling van de ruimte zijn divers

In de discussie wordt vervolgens besproken dat experts aangeven dat Nederland aan de vooravond van een 'grote verbouwing' staat om de ruimte optimaal te kunnen benut, nu en in de toekomst. Deelnemers is vervolgens gevraagd voor zichzelf te noteren welke problemen ze zien met betrekking tot de verdeling van de ruimte in Nederland. Hieronder wordt per groep aangegeven welke problemen worden genoteerd (en vervolgens besproken). De individuele noteringen zijn terug te vinden in bijlage 3.

Problemen die op Nederland afkomen worden door de deelnemers voornamelijk ingevuld in het kader van:

- de veranderende infrastructuur (energienetwerk, zonnepanelen en windmolens om in energiebehoeften te kunnen voldoen, meer wegen en verkeer, verschillen in bereikbaarheid);
- de woningcrisis (iedereen wil op dezelfde plek wonen, woningtekort en dat bouwen ten koste gaat van groen, instroom van asielzoekers, de invulling van nieuwbouw die vaker groot en luxe is in plaats van efficiënt en divers en de doorstroom in woningen en betaalbaarheid);
- met het oog op de uitstoot en veiligheid is er minder ruimte voor grote industrie in Nederland (Tata Steel, Schiphol, Rotterdamse haven/ Tweede Maasvlakte);
- het veranderende klimaat en dat daarmee rekening gehouden dient te worden in de inrichting van Nederland;
- tevens wordt aangekaart dat niemand bereid is om iets in te leveren en dat er van hogerhand (lees: overheid) keuzes gemaakt dienen te worden.

Een deel uit de discussie in Amsterdam onder hbo-plus opgeleiden:

- 5: *Daarbij wil ik dan nog graag aansluiten dat je ook moet ..., tenminste, dat ik vind dat je rekening moet houden met sociale klasse van mensen. Dus we kunnen wijken bouwen waar paleizen van huizen staan, maar heel grof gezegd is het merendeel van de mensen daar wit en als je kijkt naar een soort van de armere wijken, dan zijn de huizen daar kleiner en moeten ze het er maar mee doen, dan denk ik, ja dat is*

ook niet ..., als we zo'n land willen zijn waar iedereen welkom is, dan mag je daar ook wel rekening mee houden.

M: *Ja, dus uiteindelijk moet woningbouw voor iedereen zijn.*

5: *Ja, dus dat je niet een paleis kan kopen van tonnen wat alleen maar witte mensen kunnen doen. En daarmee zeg ik niet dat mensen met een andere etniciteit arm zijn en dat niet allemaal kunnen doen, maar je ziet gewoon heel vaak dat heel veel witte mensen ...*

M: *Ja, die krijgt het wel voor elkaar.*

5: *... die krijgt een groot huis of die krijgt dit of die rijdt een dure auto.*

7: *En in aanvulling daarop zou je dan bijvoorbeeld kunnen zeggen dat er veel meer door elkaar gebouwd moet worden.*

5: *Ja, precies.*

7: *Daar een kast van een woning, mag best, maar daarnaast gewoon een rijtjeshuis.*

5: *Ja, een rijtjeshuis of sociale huur. Ja, precies.*

M: *Om de diversiteit eigenlijk weer [praten door elkaar]*

7: *Ja, dan is de integratie ook meteen wat beter geregeld denk ik.*

In Almelo wordt verder in beide groepen genoemd dat werkgelegenheid een probleem is; er is wel bedrijvigheid, maar die zorgt te weinig voor werkgelegenheid. *"Industrieterreinen worden volgebouwd met overlaadstations die heel veel oppervlakte in beslag nemen maar waar maar weinig mensen werken of goedkopere werkkrachten vanuit het buitenland worden ingezet."*

In Amsterdam onder hbo-plus opgeleiden wordt specifiek nog de bureaucratie genoemd en regels waar iedereen zich aan moet houden, waardoor de wensen van de mensen niet meer worden gehoord.

Tenslotte wordt **in de t/m mbo-opgeleiden** groepen in het kader van de woningcrisis ook nog de komst van buitenlandse studenten naar Nederlandse universiteiten besproken en goedkopere Poolse werknemers die worden aangetrokken en vervolgens ook woningen nodig hebben.

Ook bij de problemen die op Nederland afkomen worden **in alle groepen** steeds de tegenstellingen/dilemma's ingezien; bouwen van huizen en wegen versus stikstofregels, beschermen van natuur op biodiversiteit in stand te houden en bedrijven die willen groeien versus immigratie, woningtekorten en energieconsumptie.

3.5 Verschillende belangen bij ruimtegebruik en afwegingen

Vervolgens wordt doorgepraat over de verschillende belangen en wensen die spelen bij de inrichting van Nederland en meer specifiek de economische belangen bij de inrichting van Nederland en natuurbelang- en behoud.

Economische belangen bij de inrichting van Nederland

In alle groepen wordt nadrukkelijk aangegeven dat economische belangen een grote rol spelen bij de inrichting van Nederland en vaak doorslaggevend zijn. *"Uiteindelijk draait alles om geld."*

Economische belangen die voorop worden gesteld, worden in alle groepen vanuit verschillende perspectieven ingevuld. De boeren waarbij export meer oplevert dan voor Nederland produceren en waardoor boeren blijven doorgaan (terwijl productie hoofdzakelijk voor andere landen is). Datacentra die worden gebouwd omdat deze gemeenten veel opleveren, maar ten koste gaan van energie en ruimte. De industrie die vervuult, maar ook veel geld en banen oplevert.

In Almelo in de groep onder t/m mbo-opgeleiden wordt besproken:

1: *Maar je zegt: Natura 2000 hè, want daar woon ik dus ook vlakbij, dat hebben mensen allemaal graag gewild, maar daar ga je weer, want dat levert geld op. En nou komen ze erachter van hé, maar wij hebben nou Natura 2000, maar al die boeren bij ons in de buurt moeten eigenlijk allemaal weg, omdat*

wij op dat kleine stukje Nederland een Natura 2000 gebied wilden hebben. Maar dat komt puur weer omdat mensen geld erin zien.

8: Geldkwestie.

1: Dat is gewoon een geldkwestie.

In het kader van economische belangen bespreken deelnemers in de **hbo-plus groepen** ook dat er naar hun idee veel (oneerlijke) lobby plaatsvindt. In de woorden van de doelgroep in Amsterdam:

8: Ik denk dat heel veel economische belang is van degenen die de touwtjes in handen hebben. Hoe vaak zie je niet dat een minister iets voor elkaar krijgt en dan drie jaar later opeens aan het hoofd staat daarvan, dus dat is wel heel...

3: In het kader van de "expertise", omdat die persoon zolang ermee bezig is geweest en dan als hij klaar is bij de gemeente, nou weet je wat, we geven jou dat, want jij weet er meer van, want jij zat er goed in of zo.

8: Ja.

7: Dat is toeval.

8: Ja, dat is toeval ja, maar het gebeurt wel heel veel. En dat zie ik niet alleen ..., ook op gemeenteniveau, het is echt ...

1: Ja, en misschien toch ook een beetje de macht van de multinationals. Als ik denk aan de aanleg van de tweede Maasvlakte, dat grote reders zoals Maersk, wat één van de grootste containerreders is van de wereld. Ik weet niet de grootste, maar het is een grote, daar toch voor een stem in het kapittel heeft gehad. En misschien is dat ten goede gekomen, dat weet ik niet, maar er zijn economische belangen op een heel klein stukje wereld. En dat heeft misschien ook wel te maken met dat wij zo'n fantastisch doorvoerland zijn, dat dat ook heel erg belangrijk is en dat we natuurlijk heel lang wilden dat Rotterdam de grootste haven bleef, maar dat hoor ik dus ook een beetje in jouw vraag. Maar ik ben het met je eens, het is een ingewikkelde vraag.

3: Maar heeft het ook niet met een beetje historie te maken dat wij ook altijd een ondernemend land zijn geweest? Dat wij vroeger ook aan het begin stonden met de VOC, de handel stond ook altijd vooraan in Nederland en dat dat ook altijd wel een beetje in ons DNA is blijven zitten, dat we altijd manieren zoeken om, ja hoe zeg je dat, wereldwijd te ondernemen met elkaar en ook een plek te zijn voor grote bedrijven om te laten zien van, hé wij ondersteunen die ondernemersgeest. En hoe je dat dan doet met maatregelen, zoals bijvoorbeeld de Starbucks en dergelijke met hun belastingafdracht, dat is dan weer iets anders, maar je geeft wel een platform aan dat soort bedrijven en ik denk dat dat de Nederlandse handelsgeest ook een beetje kenmerkt.

Natuurbelang en natuurbeschoud bij de inrichting van Nederland

Wat precies onder 'natuur' wordt verstaan wordt in elke groep bediscussieerd; voor de een is natuur alleen ongerepte natuur die niet door de mensen is aangelegd en niet wordt onderhouden, terwijl voor een ander natuur alles is wat ademt en waar planten en dieren (vrij) in kunnen leven en de biodiversiteit optimaliseert. Dit kan ook 'gemaakte' natuur zijn, waaronder aangelegde bossen, polders en ook graslanden, weilanden in mindere mate. Natuurbelang en natuurbeschoud zijn in de ogen van deelnemers wel van invloed op het uiteindelijke woongenot en daarmee een belangrijk thema.

De groep hbo-plus opgeleid in Amsterdam zegt hierover:

6: De Natura 2000-gebieden die gewoon eigenlijk iets te enthousiast zijn aangemerkt denk ik binnen het kleine Nederland, waardoor we nu tegen allemaal grenzen aanlopen.

3: De welke?

6: De Natura 2000-gebieden.

3: Oh de Natura's, sorry ja.

5: Ik vind het ook altijd wel een beetje iets gekks als een soort van natuurgebied wordt aangelegd ergens, dan denk ik altijd van, oh dat vind ik wel een soort van bijzonder. Dan ga je dus een soort van bomen en zo allemaal planten en dan denk ik, wat stond daar eerst dan? Dat was schijnbaar ook in het begin iets.

En dan zoals nu dan komt er een nieuwe wijk bij Weesp en daar staan dan prachtige huizen. Dat was eerst allemaal land en dat staat nu vol met kasten en flats en noem maar op en dan komt daar ergens een haventje met een nieuw winkelcentrum in een natuurgebied en dan denk ik, ja wat is dat nou eigenlijk? Ga dan naar een bos bij Blaricum of zo, zoek dat dan op. Je bent een soort van ..., alsof het er dan in ene bij hoort. Ik vind het gewoon een beetje gek of zo, dat ik denk, ja ...

...

6: Ja, gewoon behouden wat je hebt eigenlijk. Gewoon de echte natuurgebieden die er zijn, die goed beschermen, maar dus niet nieuwe parken bouwen en daarvan zeggen dat het natuurgebied is.

M: Want wat is natuurgebied? Wat is natuur?

7: Ja, de definitie van wat is natuur inderdaad.

M: Wat is natuur voor jullie? [2], wat is natuur voor jou?

2: Gebieden waar dieren ..., dat het hun natuurlijke omgeving is. En ja, in principe iets wat aangelegd wordt, is ook natuur denk ik. Als daar bomen worden geplant, dan komen daar ook weer dieren op af, dus ja dan is het eigenlijk ook natuur, dus ik versta dat er ook wel onder.

7: Ik denk dat natuur pas natuur genoemd kan worden als er behoorlijk veel biodiversiteit is. Dus als je bijvoorbeeld een bos hebt met alleen maar één soort bomen, ja dat is leuk, maar dan vind ik dat eigenlijk toch geen natuur.

In de groep t/m mbo-opgeleiden in Almelo:

M: Voor de natuur ja, waar denken jullie nog meer aan bij natuurbelang of -behoud?

8: Dat het leefbaar moet blijven voor alles en iedereen. Niet alleen voor nu, maar ook voor de toekomst. Net wat ik zeg: als je alles vol gaat gooien met beton, waar moet het water naartoe? Waar gaat de CO2 naartoe? Waar gaat onze uitstoot naartoe? Als je toch in feite op een gegeven moment, kijk maar naar je eigen achtertuin, gooi die eens vol met tuintegels en kijk eens wat er gebeurt met een goeie stortbui, maar haal er eens vier of vijf tegels uit en kijk eens wat er met dat water gebeurt. Hou dat gewoon leefbaar voor alles en iedereen. Als je beton erin gooit, moet er ook eigenlijk wel weer groen tegenover staan.

...

7: Bos onder andere, maar alles wat groen is, alleen niet te veel grasvelden, want dat wordt het groene beton genoemd of groene asfalt tegenwoordig genoemd, maar als je op de fiets fietst en je gaat door de weilanden en je gaat door het bos of naar het strand.

M: Oké, want zijn polders en grasland ook natuur voor jullie gevoel?

7: Ja, tot op zekere hoogte.

1: Ja, echt grasland niet, weilanden niet.

2: Echt weilanden niet, polder ook niet.

1: De natuur is echt als ik voor uit de deur stap en ik ga het bos in en ik loop over de heide, dan zeg ik natuur.

3: Maar voornamelijk zonder verkeer.

Natuurbelangen en -behoud delven vaak het onderspit

In hoeverre natuurbelangen en -behoud worden meegewogen of beschermd bij de inrichting van Nederland, daar wordt in alle groepen aan getwijfeld. Er is aandacht voor natuur, maar natuur wordt (uiteindelijk) ook gemakkelijk ingeleverd voor bebouwing.

Een deel van de discussie in Almelo onder t/m mbo opgeleiden:

7: In het verleden, In het verleden, ik zat veel op de weg, ik heb het hele Amelisweerd, de snelweg er dwars doorheen zien gaan. Was ook heel veel protest tegen, want protesten krijg je dan wel, maar op een gegeven moment gaat het toch door, omdat het economisch een heleboel oplevert voor bepaalde bedrijven.

M: Wat vinden anderen daarvan?

2: Klopt wel. De A27 en de verbreding, dat zijn ook [? 0:01:03], we halen het groen te veel weg.

4: Het geld, het is puur geld waar alles om draait.

7: Ja, maar we willen ook snel van A naar B. Vroeger ging je met het paard en wagen, dan deed je er een hele week over vanuit Twente naar Amsterdam. Nu willen de mensen zeven, acht dingen op één dag, dat is het verschil.

Een stelling is vervolgens besproken:

<i>'Als natuurbelangen botsen met economische belangen dan wordt in Nederland te vaak voorrang gegeven aan de natuur?'</i>	Eens	Oneens	Twijfel
- t/m mbo opgeleiden Amsterdam - t/m mbo opgeleiden Almelo - hbo-plus opgeleiden Amsterdam - hbo-plus opgeleiden Almelo		6x 8x 8x 8x	2x

Hierop wordt in alle groepen overwegend met ONEENS geantwoord. Motivaties zijn voornamelijk dat het tegenovergestelde herkend wordt; economische belangen winnen bijna altijd. In alle groepen worden hierover uit eigen omgeving voorbeelden genoemd (bouwen in de Sloterplas, uitbreiding van een bedrijventerrein in de Lutkemeerpolder, uitbreiding van het circuit in Zandvoort). Desalniettemin worden ook voorbeelden genoemd dat bouw soms wél wordt *uitgesteld* omdat het een leefgebied van een bijzonder diersoort betreft, zoals bijvoorbeeld de Korenwolven in Limburg en de bouw die wordt stilgelegd vanwege stikstofuitstoot en afspraken hieromtrent en dat op de Veluwe geen windmolenpark wordt aangelegd vanwege de groene boskikker.

Een deel van de discussie van de groep hbo-plus opgeleiden in Amsterdam:

5: *Nou, dat ik dan denk, waarom moet zo'n stuk natuur in ene weer volgebouwd worden met allemaal huizen. Ik snap dat het nodig is omdat de bevolking groeit, maar ik denk, kan dat niet ergens anders. Waarom moet dat nou weer ...*

M: *Er kan beter over nagedacht worden.*

5: *Ja, ik denk het wel, ja.*

7: *Ik denk dat er sowieso wel over nagedacht wordt, maar uiteindelijk is dat nooit het laatste puntje wat het gaat worden. Het gaat toch vaak om geld zeg maar.*

Als natuurbelangen botsen met economische belangen is er in de beleving van deelnemers weinig inspraak als er sprake is van tegenstellingen of tegengestelde belangen. De mogelijkheid is er op zich wel om iets te zeggen, maar het wordt in twijfel getrokken of dit ook daadwerkelijk nut heeft (en daarom voelt het zinloos).

Een deel van de discussie onder t/m mbo-opgeleiden in Amsterdam:

1: *Er wordt ook denk ik te weinig geluisterd naar het gewone volk.*

5: *Ja maar ja, hebben wij wat te zeggen?*

4: *Erover praten toch?*

1: *Nou nee nee, maar dan is het toch onder het mom van? Want dan heb je inspraak, maar eigenlijk is het al lang beslist.*

5: *Ja. Dus uiteindelijk hebben we niks te zeggen.*

1: *Het lijkt zo.*

4: *Nee, maar het is natuurlijk ook zo dat we wel wat te zeggen hebben, maar het gaat over zoveel schijven. Ik weet nog dat ik in Halfweg woonde. Nou, uitbreiding Schiphol. Voor Schiphol mag je drie gevels belasten met 85 decibel en eentje niet. Maar ja, dan komt Amsterdam en het Havengebied en die zeggen van: ja, maar ik doe deze drie gevels en Schiphol doet deze drie gevels. En uiteindelijk krijg je toch vier gevels belast. Maar ja.*

M: *Dus dan tellen de belangen van de haven van Amsterdam en Schiphol ...*

4: *Economie gaat toch voor.*

Ook de hbo-plus opgeleiden in Amsterdam hebben hier een vergelijkbare mening over:

3: *Je kan heel vaak inspraakavonden organiseren en ik denk als je tien avonden organiseert, dat er misschien zeven of acht keer niet naar je geluisterd wordt en twee keer weer wel. Nu bijvoorbeeld ook in verband met betaald parkeren in Amsterdam-Zuidoost hebben ze inspraakavonden gehouden, maar er wordt wel van tevoren gezegd, het komt er. Weet je, ik lees er net ook even toevallig een artikel over, de wethouder geeft ook aan van, we gaan het invoeren. Kijk, weet je, dan vraag je je af van, waarom houden jullie dan zo'n inspraakavond?*

M: *Ja, hebben jullie net zo'n gevoel, dat er wel inspraakavonden zijn en je kunt wel inspraak hebben, maar of je daar echt gehoord wordt, is een tweede.*

3: *Voor de Bühne.*

6: *Voor de Bühne, ja.*

4: *Ik heb het idee dat het meer wordt gebruikt om de mensen te laten wennen aan het idee dat er een verandering komt.*

3: *Ja, precies.*

M: *Wil je daar wel inspraak op hebben of laat je dat liever over aan anderen die daar verstand van hebben?*

5: *Je kunt je afvragen in hoeverre je invloed hebt als persoon.*

3: *Precies.*

5: *En ik denk, net wat jij zegt, dat dingen heel snel bepaald worden en dat ze dan denken, oh ja, misschien moeten we ook nog aan de mensen vragen en dat het dan eigenlijk al te laat is. Net wat jij zegt, dat ze dan ..., om een soort van maar vast even te wennen, dat je weet dat het er komt.*

4: *Ja.*

3: *Ja, wij zijn in Nederland ook wel kampioen om eerst dingen te doen en dan pas na te denken.*

1: *En toch vind ik het af en toe ook wel makkelijk als er voor me wordt besloten, want ik vind het dilemma bijvoorbeeld wat jij zei, woningen ten koste van groen ..., ik zou niet weten wat ik zou moeten beslissen als ik de baas was.*

3: *Ja, dat ook.*

5: *Ja, dat is de andere kant.*

Belangen die ook meegewogen moeten worden: duurzaamheid en sociale/maatschappelijke belangen

Naast economische belangen en natuurbelangen, is duurzaamheid volgens de deelnemers ook belangrijk (klimaat vriendelijke opties en voor de langere termijn). Maar ook het maatschappelijk belang, meer bewuste keuzes van mensen rekening houdend met andere mensen.

Duurzaamheid wordt gerelateerd aan duurzame energie-oplossingen, maar ook aan langdurige houdbare en toekomstbestendige oplossingen en keuzes voor de lange termijn. Rondom verduurzaming is echter doelgroepbreed ook een meer kritisch geluid te horen; hoe groen is groen (accu's van zonnepanelen en elektrische auto's, Groningen blijft gas winnen om vervolgens aan Duitsland te verkopen en gemeentes krijgen veel geld voor datacenters die vervolgens heel veel energie verbruiken dat niet meer beschikbaar is voor huishoudens).

Niet onbelangrijk is ook het maatschappelijke belang, de mensen en waar iedereen een beetje beter van wordt (en dus niet alleen economische belangen). Hierbij wordt erkend dat mensen ook moeten veranderen

en niet steeds meer moeten willen, zodat er meer ruimte over blijft om samen in te leven; “je moet eigenlijk als mens ook zelf keuzes maken in dat het ook allemaal wat minder kan”.

Een deel van de discussie in Amsterdam onder hbo-plus opgeleiden:

3: Ik denk ook maatschappelijk belang. Ik denk waar iedereen een klein beetje beter van kan worden.

M: Ja, een mooie. Maatschappelijk belang, niet het economische.

7: Ik denk dat ze met oude huizen, sociale woningbouw. Die zijn over het algemeen met enkel glas en niet goed geïsoleerd en dat heeft ook helemaal geen belang bij de woningbouwcorporaties en mensen die daar gehuurd wonen, die kunnen dat niet betalen of die denken van, het is niet mijn huis, het is een huurwoning.

...

6: Ja, langetermijndenken. Daar veel op ..., ik denk ook van echt een visie creëren waar we over vijftig jaar staan. En dus niet dat hap-snapwerk wat de afgelopen twintig jaar gebeurt.

Stikstofcrisis is bij uitstek voorbeeld van tegenover elkaar staande belangen

De stikstofcrisis wordt nader besproken en de belangen die daarbij tegenover elkaar staan. Spontaan is stikstofuitstoot al aan bod gekomen in het kader van bouw/ wonen en de boeren. Het is hierbij duidelijk dat natuurbehoud en economische belangen tegenover elkaar staan, waarbij er veel onduidelijkheid is en de dilemma's vanuit verschillende perspectieven al ruimschoots aan bod zijn gekomen.

In Amsterdam wordt het verdwijnen van boeren bedrijven uit de regio voornamelijk geassocieerd met de wens om juist lokaal te kunnen kopen bij boerenbedrijven. “Er zitten in de regio van Uithoorn en Aalsmeer een aantal hele leuke boerenbedrijven die allemaal een leuke winkel aan het bedrijf hebben. Als die weg zouden zijn dan zal ik ze missen. Want ik haal liever m'n kaas bij de boer dan bij de Albert Heijn.” Daarnaast wordt er ook meegeleefd met de boeren, omdat het vaak familiebedrijven zijn die al generaties worden doorgegeven. In elke groep wordt ook genoemd dat de boeren extra gestraft worden; hebben veel moeten investeren in eerst groter worden om aan voedselbehoeften te kunnen voldoen, vervolgens in het verduurzamen van de stallen en dan wordt hen opgelegd te stoppen.

In het kader van de stikstofproblematiek wordt de oplossing niet alleen bij minder boeren gelegd, maar ook bij andere sectoren met een hoge uitstoot zoals Schiphol. En wordt in twijfel getrokken of boeren laten stoppen/ uitkomen wel de oplossing is en wat de rol van Nederland in vergelijking met de rest van Europa is bij de stikstofproblematiek.

In de hbo-plus opgeleide groep in Amsterdam:

3: Ja, het grappige is dat je dan weer ook in media leest dat ze in Europa zeggen van, joh het stikstofprobleem maken jullie in Nederland groter dan bij andere landen, dat je dan afvraagt van, hoe consistent zijn ze dan in de Europese Unie met ..., want hier wordt op alles ..., het stikstofbeleid, we moeten dingen aanpassen, inderdaad bouwprojecten die stilliggen of je zit tegen je taks aan, maar dan ga je bijvoorbeeld naar landen als Italië en dan hoor je ze, bij ons heeft dat helemaal geen invloed, dat je denkt van, wat is dan ..., hè je wilt toch een ...

6: Ja, die hebben waarschijnlijk minder natuurgebied aangevinkt en ook een grotere landoppervlakte, waardoor je die buffers hebt.

M: En wat voor Nederland als klein landje best wel lastig is.

7: Ja, maar het is echt zo aan de grens van Nederland en Duitsland, daar heb je zeg maar twee weilanden die tegenover elkaar liggen en waar net de grens tussendoor loopt, daar geldt ook heel ander beleid.

3: Ja, daarom.

7: Dat slaat nergens op.

3: Het is geen consistent beleid.

M: Ja, dus het is wel echt een lastige, niet consistent, Nederland en Duitsland die zo recht tegen elkaar liggen waar andere regels gelden, ingewikkeld ook [praten door elkaar].

- 6: *Ja, maar ook dat de Nederlandse boeren in de Achterhoek zich aan de regels moeten houden, maar hun boeren doen dat niet en daardoor komt gewoon alles de grens overwaaien en dan heb je nog steeds een probleem.*
- 3: *Hetzelfde als je bij de grens tussen Nederland en Duitsland staat, in Duitsland geldt A, B, C en in Nederland geldt bijvoorbeeld weer B, A, C, begrijp je? Dat maakt het dan ook weer heel erg verwarrend, terwijl het is volgens mij één ...*

Een deel van de discussie in Almelo onder hbo-plus opgeleiden:

- M: *De stikstofcrisis op dit moment, daar spelen natuurlijk allemaal belangen, we hadden het net al over de boeren die ruimte moeten inleveren terwijl er ook industrie is die heel veel stikstof uitstoot, natuur waar ruimte voor moet komen, woonwijken die er dan komen. Hoe kijken jullie daartegenaan, welke belangen spelen daar die voorrang krijgen?*
- 8: *Economische belangen spelen natuurlijk een grote rol en ik denk inderdaad dat mensen daarover moeten beslissen die er verstand van hebben, die die normen kunnen vaststellen. En nu zijn er, ik noem het even vage rapporten waaraan gerefereerd wordt terwijl andere specialisten zeggen van, dat deugt niet. Er moet een beleid komen waarbij wordt gezegd, en zo gaan we het doen. En nu is dat een beetje zwabberbeleid en iedereen roept maar wat over de boeren, maar kom met goede oplossingen. En dan denk ik inderdaad dat mensen die er verstand van hebben daar een uitspraak over moeten doen.*
- 5: *Ik wil daar wat over zeggen. Ik vind dat we niet alleen naar Nederland moeten kijken, we moeten het wereldwijd trekken.*
- 2: *Ja.*
- 5: *Nederland zelf, wat maken wij nou uit, wat maken wij nou klaar? Zo'n klein landje. Ik zeg niet dat we alles overboord moeten gooien maar we hebben al heel veel goeie dingen gedaan.*
- 2: *Maar als je naar Europa kijkt of zo ...*
- 5: *Nee, niet alleen Europa, pak India, pak China. Wat maken wij ons druk over op tijd van het gas afgaan, moet je eens kijken naar wat in India en China gebeurt. Dat is water naar de zee dragen wat wij doen. En er wordt nu wel afgegeven op de boeren, maar vergeet niet dat we er met z'n allen wel goed van eten en wij zijn wel het meest innovatieve land, wij zijn ...*

Hoewel er enig medeleven richting de boeren wordt geuit, is het voor deelnemers in hun beleving ook 'logisch' dat er minder boeren kunnen zijn om Nederland van voedsel te voorzien (en dus minder export) én daardoor meer ruimte te hebben om te kunnen bouwen.

3.6 Ruimtegebrek in eigen regio en afwegingen in welke activiteiten waar (blok E en F)

Vervolgens is besproken waar ruimte nog benut kan worden en in hoeverre ruimtelijke problemen per regio verschillen

In alle groepen is iedereen het erover eens dat de ruimte die benut kan worden en de ruimtelijke problemen per regio verschillen.

In Amsterdam wordt voornamelijk gesproken over hoe vol het is en het gebrek aan speelplekken voor kinderen en recreatiemogelijkheden in eigen leefomgeving (buurt/ wijk). Daarnaast ook de bereikbaarheid van Amsterdam, waaronder het parkeren (en het vinden van een parkeerplek) maar ook het openbaar vervoer en de betaalbaarheid van het OV. In Almelo wordt juist ervaren en gewaardeerd dat het minder vol is en dat er meer natuur is.

Aanleg van windmolens en zonnepanelenparken

Met het oog op de energietransitie en de aanleg van windmolens en zonnepanelenparken herkent iedereen dat deze toenemen in het landschap. Waar in Nederland de aanleg het beste kan gebeuren wordt eenduidig beantwoord: buiten het zicht vanuit de woning en daar waar niemand er last van heeft. Windmolenparken in

zee en zonnepanelen op onbenutte daken van grote bedrijven wordt doelgroepbreed passend gevonden. In alle groepen wordt ook genoemd dat er eigenlijk geen goede plek is en dat mensen altijd wel zullen klagen. Naast de locatie is ook de belasting van het energienetwerk een zorg voor de toekomst (mede gevoed door berichtgeving uit de media rondom TenneT die waarschuwt dat het energienetwerk vol raakt). Daarnaast wordt ook in elke groep wel door iemand genoemd dat zonne- en windenergie niet de enige oplossing is en dat waterstof maar ook kernenergie in een positiever daglicht moeten komen te staan.

Een deel van de discussie onder mbo-opgeleiden in Amsterdam:

4: *Ik denk dat er nog een vorm van energie bij moet komen natuurlijk.*

7: *Wat we al gezegd hebben. Daarom zei ik kernenergie omdat dat op een punt staat en dan levert veel meer op dan een gemiddeld windmolenpark.*

1: *Ja.*

4: *Ja maar ja, kernenergie is natuurlijk ook niet het einde. Zolang je het nog splitst...*

7: *Maar ja, tot nu toe levert dit de meeste energie op. Er zijn landen zat die alleen maar draaien op kernenergie. En hier in Nederland wordt gedaan van nee, we doen het niet.*

In hoeverre het acceptabel is dat een datacenter of windmolenpark in de buurt wordt gebouwd, is doelgroepbreed vergelijkbaar. Het liefst niet in de eigen achtertuin, maar daar waar zo min mogelijk mensen er 'last' van hebben. Hierbij gaat het voornamelijk om geluidsoverlast, maar ook om belemmering van het uitzicht. Acceptatie wordt bevorderd als plaatsing buiten het zicht is, als het bewoners in de directe omgeving ten goede komt of als er een financieel voordeel blijkt. *"Ik denk dat het economisch belang heel erg hierop inspeelt. En ik denk dat als mensen inderdaad gewoon een flinke subsidie krijgen dat ze het niet erg gaan vinden."*

Een deel uit de discussie in Amsterdam onder mbo-opgeleiden:

M: *Dus dan zeg je van: dat zou bij mij in de buurt kunnen? Want er zitten boeren?*

7: *Maar dat gebeurt al. Er zitten zat boeren die dus een stuk van hun land hebben verkocht, gehuurd whatever ze gedaan hebben, en die hebben daar een windmolen laten zetten. Hij verdient aan die windmolen, hij krijgt ook een percentage, maar het levert ook nog meer stroom op. Dus hij blijft nog steeds boer, hij kan nog steeds z'n koetjes en z'n schaapjes door de wei laten huppelen. Alleen staat er een windmolen in z'n achtertuin.*

M: *Oké, dus dat is dan meer een soort mengvorm die je dan ...*

7: *Ja, een mengvorm. Maar dat lost misschien heel veel op.*

1: *Nou, ik vraag me af of dat allemaal zo haalbaar is, die windmolens? Want je hoort zoveel verhalen over dat die hele windmolens te weinig opleveren voor stroom of ... En ik zie zo vaak dat er geen windmolens draaien.*

Een deel van de discussie in Amsterdam onder hbo-plus opgeleiden:

3: *Wat [8] zei, flikker de windmolens lekker in de Noordzee, dat zou ik ook zeggen.*

8: *Ja, daar woont niemand, dus dan ...*

M: *Het liefst daar waar je ze eigenlijk zelf niet hoort, ziet of in ieder geval niet hoort of geen last van hebt.*

3: *Ja, maar dat is ook weer de vraag, hoe efficiënt is het om vanuit de Noordzee de energie weer het vaste land op te krijgen? Dan heb je daar weer een probleem over, dus ik vind het ook heel moeilijk.*

2: *Ja, eigenlijk wil iedereen wel aan het milieu doen, maar als het dan te dichtbij komt, dan zeg je eigenlijk van, doe maar niet bij mij, dan vind ik het goed.*

M: *Ja, wanneer ben je wel bereid om er eigenlijk genoeg mee te nemen dat het wel bij jou in de buurt moet komen?*

5: *Soms denk ik wel eens dat het ..., wij wonen in een flat met een plat dak en dan denk ik soms van, nou misschien kunnen ze daar iets met zonnepanelen doen en dat je de bewoners daar ook mee helpt.*

3: *Ja.*

- 8: Ja.
- 7: Ja.
- 6: Ja.
- 5: *Je betaalt je scheel aan elektriciteit en weet ik veel wat allemaal voor kosten en dan denk ik, nou als je daar een paar van die dingen knalt en je spreekt wat met bewoners af die daar vervolgens gebruik van kunnen maken.*
- 7: *Ja, maar ook distributiecentra, Nederland wordt helemaal volgebouwd met dat soort dingen en op het dak liggen meestal geen zonnepanelen.*

In de woorden van de deelnemers in de t/m mbo opgeleide groep in Almelo:

- 1: *Als iedereen daar baat bij heeft.*
- 7: *Er moet wat tegenover staan. Maar daar staat ook nog bij dat de energie, er wordt ook gezocht door de wetenschap naar nieuwe bronnen van energie. Ik denk dat dat allemaal tijdelijke maatregelen zijn van zonnepanelen, windparken, et cetera. Tijdelijk van tientallen jaren waarschijnlijk, maar goed dat is toch tijdelijk.*
- M: *Oké, nog andere? [5], wat vind jij?*
- 5: *Ik moet er niet aan denken dat ze hier bijvoorbeeld alle weilanden vol gaan leggen met zonnepanelen en al die energie op één of andere manier gebundeld wordt en het zou naar het westen gaan, dan zit ik daar niet op te wachten. Als je de helft hebt en je zou hier daar echt voldoende baat bij hebben en d'r wordt dan ook een andere voorziening voor terug geplaatst of betere scholen voor onze kinderen straks of dat ze niet voor alles naar universiteiten in het westen of wat dan ook moeten.*
- M: *Dus dat je het gevoel hebt dat het ten goede komt aan ...*
- 5: *Ja. Dat is de toekomst.*
- 8: *Dat is dus wat ik bedoel met transparantie van wat levert het op, wat gaat het ons kosten, maar wat levert het ons ook op.*
- 4: *En wat krijg je er zelf voor terug. Een stukje eigen belang.*

Rechtvaardigheid in het oplossen van de problemen

Primair ligt verantwoordelijkheid voor beslissingen bij de politiek. Het nemen van rechtvaardige beslissingen wordt in de ogen van deelnemers gedaan door het raadplegen van deskundigen door de politiek, waardoor geïnformeerde keuzes worden gemaakt. Experts kunnen ook toekomstscenario's schetsen en deze laten meewegen, zodat beter vooruit wordt gekeken. Rechtvaardigheid zit ook in openheid, transparantie en daadkracht. Dit belang wordt in alle groepen onderbouwd met voorbeelden zoals de gaswinning in Groningen en de boerenprotesten. En hierbij wordt benadrukt dat het echt beter moet om onbegrip te voorkomen.

Daarnaast moet er ook geluisterd worden naar 'de mensen' en waarmee zij het meest geholpen zijn. Omwonenden/ betrokkenen zijn in beleving ook deskundigen waarvan de mening moet worden gehoord.

De mogelijkheid om eigen stem te laten horen en betrokken te worden bij keuzes die gemaakt moeten worden, moet tenminste een optie zijn. Of er ook daadwerkelijk naar geluisterd wordt, wordt in alle groepen zoals eerder al genoemd in twijfel getrokken.

Een deel van het gesprek uit de groep t/m mbo-opgeleiden in Amsterdam:

- M: *Wat zou je willen doen?*
- 5: *M'n mening willen geven of in ieder geval mee willen praten erover. Maar dan wil ik ook wel dat ze mijn mening of wat ik te vertellen heb, ook wel echt in acht nemen. Dus niet dat ernaar wordt geluisterd en dat ze er dan toch niks mee doen.*
- 7: *Een referendum is wel heel erg ver, maar je kan natuurlijk wel in een landelijke grote enquête gewoon vragen: wat vind jij er zelf van? En dat wordt dan op een grote berg gegooid, dan heb je de experts en die vissen eruit van daar moeten we niet naar kijken, dit kunnen we wel doen. En als daar dingen in*

staan ... dat ze zeggen: denk erover na. O ja, heel Nederland vindt eigenlijk dat we dit of dat moeten doen. En kijk dan of het daadwerkelijk ook iets toevoegt aan wat ze willen doen in plaats van ... Weet je, een expert weet natuurlijk veel meer, maar een expert kan ... Wij kijken misschien heel anders dan die expert. Want die expert kijkt puur van kan dit, is dit mogelijk? En wij kijken er als leek naar, maar ja, een leek wil niet zeggen dat hij achterlijk is.

7: Van het begin af aan hoeft voor mij niet, maar geef gewoon van ... Nou, we kunnen kiezen. We gaan kant a, b of c op. En als heel Nederland kiest voor c en de regering denkt a, dan zou je toch ook denken: maar heel Nederland wil eigenlijk die kant op. Waarom ...

M: Oké. En hoe denken anderen daar over

4: Ja, een stukje eerlijkheid. Ik voel me daarin vaak niet serieus genomen. En dan denk je toch op een gegeven moment van: nou ja jongens, laat maar. Het gebeurt toch wel zoals ik het niet had gewild.

3: Ja, ik denk ook dat de experts heel veel informatie tekort wordt gedaan omdat er niet te veel wordt gevraagd aan de rest. Dus ik denk dat ze er heel veel aan zouden hebben als inderdaad elke Nederlander ook gewoon met opties zou kunnen komen of hun mening zou geven in plaats van dat ze het alleen aan de experts overlaten. Want die hebben hun eigen visie erop en ...

In de groep met hbo-plus opgeleiden in Amsterdam:

3: We luisteren naar jullie, maar ondertussen hebben ze onderling al besproken van ...

5: Ja, ze weten toch al wat er gaat gebeuren, dit is toch al wat er gaat gebeuren.

In Almelo wordt het gesprek in beide groepen afgerond met de vraag in hoeverre deelnemers het gevoel hebben dat de politiek ook voldoende rekening houdt met belangen in het oosten van Nederland. Beide groepen hebben het gevoel dat de politiek meer over de Randstad gaat, daar ook de aandacht naar uitgaat en dat ze het gevoel hebben dat hun deel van het land eigenlijk niet meer bij Nederland hoort.

Een deel van de discussie in de t/m mbo-opgeleiden groep in Almelo:

M: Als ik aan jullie vraag: wordt er voldoende rekening gehouden met jullie belangen hier door de overheid?

2: Nee.

3: Voor mijn gevoel hebben ze het idee dat dit gedeelte van het land eigenlijk bijna niet meer bij Nederland hoort. Dat we een soort reserve Duitsers zijn of zo.

...

8: Je ziet ze hier haast niet, je hoort ze hier haast niet, maar er wordt niet meegedacht met beslissingen.

1: We zijn voor hen nou ja, maar een stelletje boeren.

Een deel van de discussie onder de hbo-plus opgeleiden groep in Almelo:

7: Ik hoor er weinig over, ik weet het niet.

3: Ja, wat [7] zegt, ik hoor er eigenlijk niet zoveel over. Misschien zoek ik het dan ook niet genoeg op of zo, maar nee, ik lees en zie weinig over hoe daar hiermee wordt omgegaan in deze regio.

4: Er is weinig vertegenwoordiging vanuit de regio, als je kijkt naar de kieslijst an sich heb je volgens mij weinig poppetjes die uit de regio Twente komen, laat staan uit de provincie Overijssel, omdat de verhoudingen in bevolkingsaantallen natuurlijk ... Er wonen meer mensen in de Randstad dus daar komt meer vertegenwoordiging vandaan. Dus de vertegenwoordiging is hier niet heel duidelijk zeg maar.

5: Dan zou je de provincie meer bevoegdheden moeten geven.

7: Feitelijk zou dat toch niet moeten uitmaken? Moeten ze voor heel Nederland opkomen eigenlijk.

4: Klopt, maar er hangt natuurlijk wel een hele lobby achter.

8: De perceptie is nog altijd, bij Deventer houdt het eigenlijk op. Dat is echt waar.

4: Twente is Hengelo op de A1 naar Amsterdam.

3.7 Wensen ten aanzien van volgend onderzoek

Tot slot is deelnemers uitgelegd dat het SCP vaak onderzoek doet naar wat Nederlanders vinden van allerlei politieke en maatschappelijke ontwikkelingen en dat het SCP geïnteresseerd is om te weten wat zij graag onderzocht zouden willen hebben; welke thema's moet het SCP volgens de deelnemers in volgend onderzoek aansnijden?

Deelnemers hebben dat voor zichzelf genoteerd (en dit is verder niet plenair besproken). In onderstaand schema zijn hun antwoorden terug te zien.

t/m mbo opgeleiden Amsterdam • Asielbeleid, ouderen (pensioen), georganiseerde criminaliteit, studie en banenperspectief. • Scholen/ studies, het klimaat, de wereld van (sociale) media en het effect op de mensheid. • Etnisch profileren in de media, vergijzing en thuiswonende ouderen. • Meer rekening houden met samenleving, wat er leeft in Nederland. • Woningtekort, meer speelruimte/ groen voor de jeugd, groen behoudt. • Snellere afhandeling van Groningen/ asielbeleid/ de boeren, dat alles dunder wordt en of dat nog gaat stoppen, woningtekort (huren, huis kopen en wie wordt er rijk van), gekozen Burgemeesters. • Asielbeleid, woningbouw, natuurbeschoud, Schiphol weg versus verplaatsen. • Klimaat, infrastructuur en meer of minder wegen, openbaar vervoer (gratis).	hbo-plus opgeleiden Amsterdam • Gezondheidszorg en beleid hierover, scholing in Nederland en het beleid daarop. • Te veel afhankelijkheid van China (bv. medicijnproductie). • Zorgkwesties en sociale inclusie; hoe worden mensen met een beperking onderdeel van onze maatschappij? Sociale klasse van mensen en de maatschappij. • Racisme, discriminatie, sociale media onder jeugd en invloed op geluk. • Openbaar vervoer. • Invloed van de koning op de democratie, democratie versus republiek, de invloed/ macht van Europa binnen Nederland. • De pechgeneratie studenten; hoge studieschuld door lenen en geen compensatie, krapte op de huizenmarkt. • Moet Nederland meer hulp bieden aan buitenlanders die naar Nederland vluchten of moet die hulp plaatsvinden waar ze vandaan komen.
t/m mbo opgeleiden Almelo • Woningbouw & betaalbaarheid, belasting van het stroomnet en wateropvang. • Landelijke versus regionale besluitvorming, groen, energie, afval. • Gezondheidszorg, onderwijs; het verschil in afkomst bepaald naar welke school je gaat, welke rol speelt geld/ inkomen? • Zorg/ gezondheidszorg in Nederland en zorgverzekeringen, inrichting ouderenzorg. • Zorg, waterstof (groene energie), uitstoot. • Maatschappelijke problemen; doordat mensen zo verschillend reageren op verschillende maatschappelijke kwesties zal er weinig veranderen. • Gezondheidszorg, ouderenzorg, racisme. • Leefbaarheid in Nederland; leven in armoede of rijkdom en helpen we elkaar?	hbo-plus opgeleiden Almelo • Macht van buitenlandse investeerders, veel geld gaat naar het buitenland. • Toestroom immigranten, vluchtelingen, asielzoekers, internationale studenten en de procedures eromheen • Nederland versus Europa en Wereldwijd, toekomst van Nederland, beleidsvragen toetsen; zijn wij tevreden met bepaalde ingezette wegen of moet het anders? • Asielinstroom, 'Wokeness', ondemocratische politiek, korte termijn visie van de politiek verstoort de belangen van Nederland op de lange termijn, afhankelijkheid van EU, eenzijdige belichting van zaken in de media – zonder ruimte voor tegengeluid. • Asielbeleid, cybercriminaliteit en hoe ons daartegen kunnen beschermen, onderwijs, zorg, energiebeleid. • Onderwijs, inrichting van het zorgsysteem, immigratie, het gebruik van biologisch ten opzichte van chemisch geproduceerd, vereenzaming, kloof arm versus rijk. • Onderlinge verstandhoudingen; de manier waarop we met elkaar omgaan en keuzes die worden gemaakt.

	De culturele kloof tussen de randstad en de rest van Nederland (op diverse aspecten), acceptatie van buitenlandse werknemers.
--	---

4. Slotbeschouwing

Half januari 2023 heeft Kantar Public, in samenwerking met onderzoeksbureau MARE, vier focusgroepen uitgevoerd met burgers in de regio's Amsterdam en Almelo in het kader van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB).

In het voorafgaande hebben we de resultaten uitgebreid beschreven. In dit hoofdstuk maken we de balans op en besteden we aandacht aan de meest opvallende bevindingen.

De stand van de samenleving wordt gekenmerkt door gemengde, overwegend negatieve gevoelens.

Deelnemers twijfelen over de richting die Nederland op gaat; zowel de goede als de verkeerde kant wordt door vrijwel iedereen aangegeven. Opvallend hierbij is dat de jongere deelnemers aan de gesprekken positiever gestemd zijn en vooral kijken naar de eigen mogelijkheden en hun toekomst dan positief inschatten. Het gros van de deelnemers vindt zonder meer dat er positieve ontwikkelingen zijn en dat het met Nederland in vergelijking met andere landen goed gaat, maar men is toch negatiever gestemd over de algehele tendens. Er spelen veel maatschappelijke kwesties waarover men onzeker is hoe deze in de toekomst zullen verlopen.

De thema's die een rol spelen in de motivatie van hoe het met Nederland gaat komen in alle vier de groepen overeen: de woningcrisis (en daarbinnen het woningtekort, te weinig diversiteit in aanbod, asielzoekers die voorrang krijgen op woningen), de inflatie en hoge energieprijzen, de stikstofcrisis, de polarisatie en welvaartsverdeling in Nederland. Hoewel een negatieve houding overheerst, wordt Nederland ook vergeleken met andere landen en dan wordt geconcludeerd dat het met Nederland op zich niet slecht gaat; Nederland is op maatschappelijk niveau welvarend, goed georganiseerd en er is geen oorlog. Desalniettemin herkennen vrijwel alle deelnemers dat er op persoonlijk niveau wel gevoeld wordt dat er veranderingen zijn en het onduidelijk is welke kant deze opgaan.

In alle vier de groepen is men vrij negatief gestemd over de politiek cq overheid. Er spelen langsepende kwesties zoals de Toeslagenaffaire, de gaswinning in Groningen en ook de boerenprotesten, die in de beleving van deelnemers niet adequaat worden aangepakt en een negatieve invloed hebben op het vertrouwen in de overheid. Daarmee is ook het vertrouwen in de toekomst twijfelachtig; welke keuzes gaan gemaakt worden en welke kant de samenleving opgaat blijft onduidelijk. De verantwoordelijkheid voor veel kwesties wordt echter wel bij de overheid gelegd.

Het thema 'de inrichting van Nederland en het gebruik van de ruimte' is belangrijk én ingewikkeld.

Deelnemers in alle vier de groepen associëren 'de inrichting van Nederland' primair met wonen. Opvallend is dat de groepen in Amsterdam vooral kijken naar de eigen regio (Groot-) Amsterdam. In Almelo wordt met een bredere blik naar heel Nederland gekeken en de verschillen die er zijn. Naast wonen wordt er verder gedacht aan werken, recreatie en natuur, klimaatverandering en de agrarische sector.

In alle groepen wordt in eerste instantie genoemd dat het in Nederland 'vol' is, maar wel dat hier grote verschillen in zijn. Het is dus wel vol, maar niet overal en dat biedt geruststelling (en de afwisseling om van beide te kunnen genieten). Het gevoel bij de inrichting van Nederland is overwegend positief omdat over het algemeen wonen in Nederland als plezierig wordt ervaren en dat het vooral in de Randstad vol is en daarbuiten wél meer ruimte is.

Het thema ruimtegebruik vinden alle deelnemers een belangrijk thema. Vooral omdat het direct het woongenot beïnvloedt. In alle groepen wordt ook aangegeven dat het wel een lastig thema is; niet iets waar de deelnemers dagelijks over nadenken en ook een thema waar veel facetten bij komen kijken en een schakel in het grote geheel is (wat het nog ingewikkelder maakt). Dat er veel dilemma's rond dit thema hangen, is voor alle deelnemers evident. Besproken zijn: bouwen versus natuurbehoud en klimaatdoelstellingen/ stikstofuitstoot, willen werken en wonen in dezelfde regio, inkrimpen van de industrie

en agrarische sector en daarmee werkgelegenheid, infrastructuur en bebouwing waarvoor natuur moet uitwijken, maar ook het verschil tussen arm-rijk, etc.

Deelnemers zijn het er in alle groepen over eens dat in Nederland momenteel niet zozeer sprake is van ruimtegebrek, hooguit in de randstad maar niet in de rest van Nederland. Wel dat er überhaupt en betere keuzes gemaakt dienen te worden voor de toekomst. Plannen voor de toekomst moeten duurzaam zijn, maar ook het maatschappelijke belang dient te worden meegewogen.

Men is het volmondig eens met 'we moeten bij de inrichting van Nederland meer rekening houden met toekomstige generaties'. Volgens de deelnemers wordt er nu onvoldoende met een toekomstperspectief rekening gehouden. De nalatenschap aan de volgende generaties is zeer belangrijk, maar ook oog houden voor de ouderen (de persoonlijke toekomst én die van de kinderen). Hierbij valt op dat men het vooral heeft over wonen en niet zozeer over de leefbaarheid van Nederland in het kader van de klimaatverandering.

Natuurbelangen en -behoud wegen minder zwaar dan economische belangen, afwegingen maken is moeilijk.

In hoeverre natuurbelangen en natuurbehoud voldoende worden beschermd/ meegewogen wordt betwist. De stelling 'als natuurbelangen botsen met economische belangen, dan wordt in Nederland te vaak voorrang gegeven aan de natuur' wordt niet herkend. Eerder het tegenovergestelde: geld/ financiële belangen gaan juist voor en hier moet ook de natuur voor wijken. Afwegingen in het kader van de stikstofcrisis komen ook ruimschoots aan bod in alle groepen; enerzijds omdat er onbegrip of onduidelijkheid is voor de keuzes die hierbij worden gemaakt, anderzijds omdat gemerkt wordt dat het een grote impact heeft (boeren, woningbouw).

Ruimte benutten voor de bouw van nieuwe windmolens, datacentra en zonnepanelenparken wordt met een vrij kritische toon besproken in alle vier de groepen. Belangrijk is dat natuur en energieopwekking naast elkaar moeten kunnen plaatsvinden, maar ook dat omwonenden hier geen 'last' van moeten hebben. Dan is het acceptabel dat ze in de buurt worden gebouwd, of anders in zee of langs de snelweg. Wat ook aan acceptatie kan bijdragen is als direct omwonenden er baat bij hebben en opbrengsten bijvoorbeeld terugvloeien naar de lokale gemeenschap.

De overheid is de aangewezen partij, gesteund door experts en een bescheiden rol voor burgers.

De overheid/ politiek (lokaal en landelijk) worden als de aangewezen actor gezien om zorg te dragen voor de keuzes die gemaakt moeten worden en de dilemma's die spelen. Hierbij wordt kritiek geuit naar de politiek omdat economische belangen te veel op de voorgrond staan, alsook lobby plaatsvindt en zodoende verschillende belangen onvoldoende gewogen worden. Specifiek als het gaat om de inrichting van Nederland wordt ook genoemd dat overkoepelende regie wordt gemist, gemeenten nemen nu zelf beslissingen maar er is volgens deelnemers niemand die het brede plaatje voor heel Nederland in de gaten houdt. Rechtvaardige beslissingen worden in de ogen van de deelnemers genomen door vanuit verschillende perspectieven informatie in te winnen; omwonenden/ direct betrokkenen en experts/ deskundigen die ook een toekomstscenario schetsen.

Voor verandering kan volgens de deelnemers niet louter worden geleund op de overheid (mede vanwege beperkt vertrouwen, maar ook omdat ingezien wordt dat er meer nodig is) en moet ook de mens zelf veranderen voor een betere toekomst.

Bijlage 1 – Gespreksleidraad

CHECKLIST BURGERPERSPECTIEVEN JANUARI 2023

A. Introductie en kennismaking (15 minuten)

- Welkom heten bij MARE mede namens Kantar Public
- Opdrachtgever: het Sociaal en Cultureel Planbureau
- Thema: De stand van zaken in onze samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed? Daarnaast is een centraal onderwerp hoe Nederland is ingericht: hoe wordt de ruimte die we in dit land hebben gebruikt?
- Spelregels:
 - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken. Het is een groepsgesprek, dus reageer op elkaar, laat elkaar uitspreken, wees respectvol t.o.v. elkaar
 - Verzoek om mobiele telefoons uit te zetten.
 - Opname, meekijken en anonimiteitwaarborg.
- We beginnen met voorstelronde: naam, leeftijd, bezigheden, gezinssituatie, woonplaats, hoe lang in regio woonachtig.

B. De stand van de samenleving (15 minuten)

INT.: Doel: actueel kader: welke thema's leven er op dit moment, welke thema's noemen mensen spontaan, waar maakt men zich zorgen over;

- Hoe vinden jullie dat het al met al gaat in Nederland? Gaat het in het algemeen meer de goede of de verkeerde kant uit? Je kunt dit laten zien met drie kaarten: duim omhoog = goede kant, duim omlaag = verkeerde kant en duim omhoog en omlaag = zowel de goede als de verkeerde kant.
- Voor degenen met duim omhoog: Waarom vinden jullie dat het de goede kant op gaat, waar heeft dat mee te maken?
INT.: maak het concreet, waar heeft het betrekking op
- Voor degenen met duim omlaag: Waarom vinden jullie dat het de verkeerde kant op gaat, waar heeft dat mee te maken?
INT.: maak het concreet, waarover maakt men zich zorgen

C. De inrichting van Nederland: het ruimtegebruik (40 minuten)

[@Mare: we zijn bij dit onderwerp steeds geïnteresseerd in welke problemen men ziet, welke oorzaken mensen daarvoor zien, welke oplossingen en vooral ook welke achterliggende emoties en waarden ze daarbij hebben. Als het verderop gaat over de verdeling van ruimte, gaat het hen dan om rechtvaardigheid (en wat is dat dan en voor wie)]

Ik wil het met jullie hebben over de inrichting van Nederland, het gebruik van de ruimte.

- Als ik dat onderwerp noem, waar denken jullie dan aan?
- *[INT.: aan de hand van een online tool (Pinpoint) kunnen mensen hun eerste gedachten noteren. Vervolgens krijgen ze dan een woordwolk te zien van alle gezamenlijke reacties. Daar kunnen we over doorpraten Evt. kunnen we ze ook vragen welk gevoel het bij hen oproept en dat kunnen ze dan m.b.v. smileys aangeven.]*

- Waarom denken jullie hieraan? Waardoor wordt dat ingegeven?
- Wat vinden jullie **goed** aan hoe Nederland eruit ziet / aan hoe Nederland is ingericht? Waarom? Heb je een voorbeeld van wat jullie trots maakt? Waarom maakt dit jullie trots?
- Wat vinden jullie **niet goed** aan hoe Nederland eruit ziet/ aan hoe Nederland is ingericht? Waarom vinden jullie dat? Voorbeeld? Wat zou er moeten veranderen?

De ruimte die we hebben wordt gebruikt voor allerlei functies en bestemd is voor verschillende activiteiten. Denk aan wonen, mobiliteit, werken, industrie, agrarische sector, recreatie, natuur, verkeer.

- Welke activiteiten krijgen in ons land voorrang volgens jullie? Wat vinden jullie daarvan?
- In hoeverre is er sprake van ruimtegebrek in Nederland? Op welk vlak? Wie of wat heeft er dan gebrek aan ruimte? *[INT: de achterliggende vraag = wat vinden mensen belangrijk als het gaat om in de inrichting van ruimte, zowel qua thema (wonen, natuur) als wat betreft de achterliggende waarden; zien ze dat dingen in strijd zijn met elkaar en welke afwegingen maken ze dan]* Wat vinden jullie daarvan?
- Geldt dit ruimtegebrek voor heel Nederland of alleen voor specifieke regio's? Welke regio's? Op welke manier? Waar merk je het aan?
- In hoeverre vinden jullie het thema 'ruimtegebruik' belangrijk? Waarom?
- *Inbrengen vraagstelling SCP: We moeten bij de inrichting van Nederland meer rekening houden met toekomstige generaties.*
- In hoeverre zijn jullie het hiermee eens/oneens? Waarom vinden jullie dat?

Volgens experts staat Nederland aan de vooravond van de 'grote verbouwing'. Gezien de problemen waar het land voor staat nu en in de toekomst moeten we nadenken over hoe we de ruimte optimaal benutten. Welke keuzes moeten we maken? Wat verdient voorrang?

- Wat zijn volgens jullie de grote problemen die op ons afkomen met betrekking tot de verdeling van de ruimte in Nederland? Willen jullie dit voor jezelf noteren?
- Wat hebben jullie genoteerd? Waarom deze problemen?
- Welke problemen vinden jullie het belangrijkste en het meest dringend om iets aan te doen?
- Evt.: In hoeverre zien jullie tegengestelde belangen (*INT. Benoemen ze **tegenstellingen** tussen doelen, bijvoorbeeld tussen landbouw en wonen; of tegenstellingen tussen groepen mensen?*)?

(INT.: eventueel inbrengen als het gesprek helemaal niet loopt: Experts noemen verschillende problemen die op ons afkomen die samenhangen met klimaatverandering (denk aan het aanpassen aan extreme weersomstandigheden zoals veel regen; het voorkomen van opwarming van de aarde door over te schakelen naar andere energiebronnen), het uitputten van fossiele energiebronnen, het beschermen van de natuur en de biodiversiteit, en bevolkingsgroei. Er moet voldoende en goede woonruimte zijn, er moet ruimte zijn voor landbouw en veeteelt, de natuur moet beschermd, de biodiversiteit verbeterd, er moeten wind- en zonneparken komen, etc. Het probleem is dat al deze problemen of wensen binnen een klein land als Nederland gerealiseerd moeten worden en de vraag is hoe we dat kunnen doen]

D. Verschillende belangen bij ruimtegebruik (15 minuten)

Ik wil doorpraten met jullie over de verschillende belangen en wensen die spelen bij de inrichting van Nederland.

- Waar denken jullie aan als we het hebben over economische belangen bij de inrichting van het land? Wat valt daar allemaal onder?
- En waar denken jullie aan als we het hebben over natuurbelang en -behoud bij de inrichting van Nederland? Wat valt daar allemaal onder?
- *INT.: eventueel als mensen het hebben over Nederlands landschap: Als we het hebben over Nederlands landschap, waar denk je dan aan, wat is dat? En wat versta je onder natuur? (zijn polders/graslanden ook natuur? Waarom?)*
- Wat vinden jullie: wordt het natuurbelang en behoud voldoende meegewogen/beschermd bij de inrichting van Nederland?

- *INT. Eventueel inbrengen als stelling: Als natuurbelangen botsen met economische belangen dan wordt in Nederland te vaak voorrang gegeven aan de natuur. Zijn jullie het daarmee eens of oneens? Waarom vinden jullie dat? Is dit overigens wel een terechte tegenstelling?*
- Bij het afwegen van belangen speelt op dit moment ook de stikstofcrisis. Wat krijgen jullie daarvan mee?
- Welke belangen staan bij de stikstofcrisis tegenover elkaar? En wat vinden jullie dat er voorrang moeten krijgen? Waarom?

E. Waar halen we de ruimte vandaan? (15 minuten)

Dan wil ik het ook graag met jullie hebben over het waar ruimte benut moet worden.

- Wat zijn volgens jullie de grootste ruimtelijke problemen in deze regio? Hoe verschilt dat van andere regio's?
- We bespraken al verschillende thema's die momenteel om een oplossing vragen: bijvoorbeeld de energietransitie met de aanleg van windmolen- en zonnepanelenparken: waar kan dat nou het beste gebeuren volgens jullie? Waarom is het daar het beste?
- Stel dat er in jullie regio boeren moeten verdwijnen, wat vinden jullie daarvan?
- En: wat moet er dan met de vrijgekomen grond gebeuren? (*INT: breng evt. in woningbouw, zonnepanelen, windmolens*)
- Stel dat er windmolens, een zonnepanelenpark of een datacentrum bij jou in de buurt worden gepland: hoe acceptabel zou je dat vinden? En als het dan niet bij jullie in de buurt kan, waar dan wel? En waarom daar wel?
- Wanneer ben je wel bereid om genoeg te nemen met een datacentrum, windmolenpark of een zonnepanelenpark? Wat is daarvoor nodig?

F. Rechtvaardigheid in beslissingen (10 minuten)

We hebben het net gehad over wat volgens jullie verschillende belangen zijn bij het ruimtegebruik in Nederland. Nu wil ik graag doorpraten over de belangenafweging en hoe die het beste kan plaatsvinden.

- (*INT. Zoveel mogelijk doorvragen op achterliggende motieven en waarden bij keuzes.*)
- Beslissingen nemen over ruimtegebruik is moeilijk. Welke belangen moeten daarin volgens jullie sowieso worden meegenomen? En hoe doe je dat op een zo rechtvaardig mogelijke manier, rekening houdend met de verschillende belangen?
- De ervaring leert dat mensen in verweer komen als hun belangen botsen met andere belangen. Denk maar aan de boerenprotesten. Hoe vinden jullie dat de regering omgaat met de boerenprotesten? Waarom?
- Hoe maken jullie de afweging tussen belangen van de natuur ten opzichte van minder stikstofuitstoot? Waarom zo?

G. Wonen en de wooncrisis (optioneel: 10 minuten)

Ik wil graag verder met jullie doorpraten over een van de functies: wonen.

- [*Int. Bij tijdgebrek deze vragen schrappen. We vermoeden dat woningmarkt/crisis al eerder in gesprek wel zal voorkomen.*]
- Er wordt wel eens gesproken over een 'wooncrisis': in hoeverre ervaren jullie dat ook, of zie je dat om je heen? [*INT kort ingaan op: wat is het probleem, wat is daarvan de oorzaak, wat zijn oplossingen*]
- Er zijn mensen die zeggen dat een oplossing is om meer woningen te bouwen. Vinden jullie dat ook? Waar vinden jullie dat ze gebouwd moeten worden?
- Waarom komen jullie tot deze keuze? Wat speelt hierin mee?
- Probleem is dat er altijd wel mensen tegen zijn (mensen willen dingen nooit in hun eigen achtertuin): hoe moet je daar nou mee omgaan? Want dit geldt voor iedereen. Hoe maak je dat mensen woningbouw accepteren, ook als het ergens is waar ze in eerste instantie tegen zijn?

H. Tot slot (5 minuten)

- Het SCP doet vaak onderzoek naar wat Nederlanders vinden van allerlei maatschappelijke en politieke ontwikkelingen. Dat doen ze met online enquêtes en ook met dit soort groepsgesprekken. Als jullie het voor het zeggen zouden hebben: welk onderwerp of welke kwestie zouden ze dan eens moeten voorleggen aan Nederlanders in hun onderzoek? Willen jullie dat op dit formulier noteren? Dat mag in steekwoorden.
- En waaraan zouden ze daarbij dan echt moeten denken/niet vergeten?
- Zijn er nog dingen niet aan de orde geweest, maar die jullie wel belangrijk vinden om te noemen?
- Vragen uit de meekijkruimte?

Dank voor de medewerking.

FORMULIEREN BIJGAANDE GESPREKSLEIDRAAD

Formulier 1 – invulformulier problemen verdeling van de ruimte in Nederland

Wat zijn volgens jullie de grote problemen die op ons afkomen met betrekking tot de verdeling van de ruimte in Nederland?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Formulier 2 – toekomstige onderwerpen SCP

Welk onderwerp of welke kwestie zou het SCP eens moeten voorleggen aan Nederlanders in hun onderzoek?

U mag meerdere onderwerpen invullen

--

Bijlage 2 – Respondentoverzicht

Groep 1 – regio Amsterdam | t/m mbo opgeleid

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Beroep</i>
1	29	Vrouw	Kantoorbaan logistiek
2	38	Man	Personeelsplanner
3	53	Man	Kapper
4	44	Vrouw	Verzorger
5	52	Man	Vleesspecialist
6	59	Vrouw	Doktersassistente
7	63	Man	Chauffeur
8	18	Vrouw	Student

Groep 2 – regio Amsterdam | hbo+ opgeleid

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Beroep</i>
1	23	Vrouw	Student
2	58	Man	Manager salarisadministratie en adviseur arbeidsrecht
3	35	Man	Customer Succes Manager
4	40	Vrouw	Architect
5	44	Man	Fotograaf
6	51	Man	Hoofd Planning & Control en Personeelszaken
7	60	Vrouw	Rechercheur

8	27	Man	Persoonlijk begeleider
---	----	-----	------------------------

Groep 3 – regio Almelo | t/m mbo opgeleid

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Beroep</i>
1	45	Man	Voorman
2	37	Man	Ambulant begeleider
3	40	Vrouw	Huisvrouw
4	54	Vrouw	Informant bij belastingtelefoon
5	61	Vrouw	Arbeidsongeschikt (voorheen verpleegkundige)
6	61	Man	Consulent Klant & Wonen
7	72	Man	Gepensioneerd (voorheen computer technicus)
8	68	Vrouw	Gepensioneerd of VUT

Groep 4 – regio Almelo | hbo+ opgeleid

<i>Respondent nummer</i>	<i>Leeftijd</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Beroep</i>
1	27	Vrouw	Human resource development adviseur
2	31	Man	Vastgoed adviseur
3	37	Vrouw	Huisvrouw
4	43	Man	Productmanager en -ontwikkelaar
5	46	Vrouw	Teamleider
6	54	Vrouw	Financieel manager
7	63	Man	Adjunct Directeur
8	74	Man	Gepensioneerd

Bijlage 3 – Ingevulde formulieren

1) *Wat zijn volgens jullie de grote problemen die op ons afkomen met betrekking tot de verdeling van de ruimte in Nederland?*

t/m mbo opgeleiden Amsterdam • Geen dure wooncomplexen/wat leeg staat verbouwen tot appartement/in de hoogte gaan werken/meer verdelen over het land • Woningdoorstroom/meer wegen en verkeer/slechtere flora en fauna verdeling/meer mensen naar de steden en minder mensen de stad uit • Woningtekort/minder groene gebieden als er wordt gebouwd • Als het niet goed gaat met jezelf kan je ook niet goed voor een ander zorgen/het gaat op veel punten erg goed met Nederland en dat willen we houden en dan moeten we keuzes maken • Te veel eenzijdige bouw/vaak veel dure nieuwbouw/geen starterswoningen (betaalbaar)/veel instroom asielzoekers die ergens moeten wonen/groene hart wordt minder groen • Schiphol/Tata Steel niet meer geschikt in Nederland/aanpassing openbaar vervoer/grote industrie • Verander infra/alles op dezelfde plek willen	hbo-plus opgeleiden Amsterdam • Verdeling landbouw <-> wonen <-> industrie/door stikstof te weinig bouwkvavels, geen optimale benutting v.d. oppervlakte/tekorten: water, elektra, grondstoffen voor bouwen/infra die niet aansluit op wensen in de toekomst/te snelle bevolkingsgroei waardoor het bijbouwen niet op tijd klaar is • Door klimaatverandering moeten we nu al nadenken over bouwen op lager gelegen plakken/daarnaast wateropslag i.p.v. zo snel mogelijk water afvoeren/door Engels in het onderwijs komen er tegenwoordig 80.500 buitenlandse studenten naar Nederland die ook moeten wonen: bied (bijna) alleen Nederlands onderwijs aan • Blijft er ruimte voor natuur, dier en de mens? -> voedselindustrie/sociale klasse -> bouwen van huizen in duurdere/'armere' wijken/materiaal -> uitstoot daarvan, wat gaan we gebruiken? • Klimaat, natuur gaat verloren/energieverbruik – forensen/ov-gebruik • Bureaucratie/ruimtegebrek/wereldeconomie/financiële sector • Bevolking neemt toe-> waar moet iedereen wonen?/behoud van natuur versus genoeg woningen • Infrastructuur/elektriciteitsnetwerk (elektrische auto's)/watervoorziening/afwatering (weinig groen, veel beton), wateroverlast/ruimte voor recreatie/winkels
t/m mbo opgeleiden Almelo • Woningenbouw/industrie/landbouw/natuur (Natuur 2000)/wateroverlast/stroomnet/elkaar meer gunnen • Te weinig woningen/geen goede verdeling van woningen/te veel landbouwgrond/bedrijven te veel in een bepaald gebied • Iedereen wil zijn bezit behouden/niemand wil inleveren, dat moet iemand anders doen/het geld bepaalt uiteindelijk-> grote bedrijven hebben de invloed • vergrijzing-> geen doorstroming/wegennet delen van het land blijven achter • er is niet genoeg doorstroming van huizen/zorgen dat er genoeg natuur en recreatiegebied is	hbo-plus opgeleiden Almelo • Ruimtelijke scheiding wonen werken/clustering van activiteiten in de Randstad/te veel vervuilende activiteiten/te grote marktwerking tav ruimtegebruik/geen regie van overheden/kloof • Randstad/platteland/fragmentatie zeggenschap/geen 'ruimte inrichters' • Energienet (elektrificeren NL)/eigenaarschap land/aantallen versus ruimte/vervoer (pieken)/kosten/mankracht • Er zal steeds minder ruimte zijn. De woningnood zal zich verder uitbreiden, omdat er steeds meer woningzoekenden komen en er minder ruimte is om woningen te bouwen. Daarnaast zullen businessparken steeds groter worden

• de ik-eerst mentaliteit/het alles willen behouden van het huidige/consumptiemaatschappij indammen/compassie tonen verbeteren • stikstof te/personeel/vakmannen/materiaal • er moet gebouwd worden, veel meer!/zowel eengezinswoningen als appartementen/grond is er (voorlopig) voldoende/er moet een regering komen die voor de lagere klasse opkomt en niet zo veel aan de grote bedrijven besteedt, socialer is het toverwoord	door de toename van webshops ten opzichte van fysieke winkels. De balans tussen bebouwing en natuur wordt steeds lastiger. • De grote verschillen in regio's, veel verstedelijking op plekken die al veel/zwaar verstedelijkt zijn/de verdrukking van de natuur/de grote golf aan vergrijzing waarop niet geanticipeerd wordt/te weinig op infrastructuur zoals data, nutsvoorzieningen, wegen, spoor/te veel homogene voorzieningen en weinig diversificatie qua wonen-> veel vrijstaand of twee-kappers/stimulering op verkeerde gebieden/subsidie van zonnepanelen/saldering • Instroom van mensen naar Nederland stoppen, alleen bepaalde beroepen op uitnodiging/slimme woningen, bedrijven, drijfswoningen, bedrijven/nog meer innovatieve agrarische sector/mobiliteit: wegverkeer terugdringen d.m.v. gratis openbaar vervoer met meer dienstregelingen, alleen dit kan privé autobezit terugdringen • Verdeling is uit balans-> drukke Randstad/meer auto's -> drukke wegen (vaak overvol)/NI is vol dus geen mogelijkheid om makkelijk veranderingen door te voeren (weinig bouwgrond) • Drukke op de wegen, waarom meer wegen bouwen, er zijn ook andere oplossingen, bijv. openbaar vervoer een stuk goedkoper maken/ouderen blijven veel te lang in eengezinswoningen zitten -> geen goed alternatief/waarom hebben we hier zo veel landbouwgrond? • Regels (wet- en regelgeving)/verdeeldheid/gebrek aan visie/financiering/ruimte (invulling)
---	---

2) Welk onderwerp of welke kwestie zou het SCP eens moeten voorleggen aan Nederlanders in hun onderzoek? U mag meerdere onderwerpen invullen

t/m mbo opgeleiden Amsterdam • Asielbeleid, ouderen (pensioen), georganiseerde criminaliteit, studie en banenperspectief. • Scholen/ studies, het klimaat, de wereld van (sociale) media en het effect op de mensheid. • Etnisch profileren in de media, vergijzing en thuiswonende ouderen. • Meer rekening houden met samenleving, wat er leeft in Nederland. • Woningtekort, meer speelruimte/ groen voor de jeugd, groen behoudt. • Snellere afhandeling van Groningen/ asielbeleid/ de boeren, sat alles duurder wordt en of dat nog gaat stoppen, woningtekort (huren, huis kopen en wie wordt er rijk van), gekozen Burgemeesters. • Asielbeleid, woningbouw, natuurbeschoud, Schiphol weg versus verplaatsen. • Klimaat, infrastructuur en meer of minder wegen, openbaar vervoer (gratis).	hbo-plus opgeleiden Amsterdam • Gezondheidszorg en beleid hierover, scholing in Nederland en het beleid daarop. • Te veel afhankelijkheid van China (bv. medicijnproductie). • Zorgkwesties en sociale inclusie; hoe worden mensen met een beperking onderdeel van onze maatschappij? Sociale klasse van mensen en de maatschappij. • Racisme, discriminatie, sociale media onder jeugd en invloed op geluk. • Openbaar vervoer. • Invloed van de koning op de democratie, democratie versus republiek, de invloed/ macht van Europa binnen Nederland. • De pechgeneratie studenten; hoge studieschuld door lenen en geen compensatie, krapte op de huizenmarkt. • Moet Nederland meer hulp bieden aan buitenlanders die naar Nederland vluchten of moet die hulp plaatsvinden waar ze vandaan komen.
t/m mbo opgeleiden Almelo • Woningbouw & betaalbaarheid, belasting van het stroomnet en wateropvang. • Landelijke versus regionale besluitvorming, groen, energie, afval. • Gezondheidszorg, onderwijs; het verschil in afkomst bepaald naar welke school je gaat, welke rol speelt geld/ inkomen? • Zorg/ gezondheidszorg in Nederland en zorgverzekeringen, inrichting ouderenzorg. • Zorg, waterstof (groene energie), uitstoot. • Maatschappelijke problemen; doordat mensen zo verschillend reageren op verschillende maatschappelijke kwesties zal er weinig veranderen. • Gezondheidszorg, ouderenzorg, racisme. • Leefbaarheid in Nederland; leven in armoede of rijkdom en helpen we elkaar?	hbo-plus opgeleiden Almelo • Macht van buitenlandse investeerders, veel geld gaat naar het buitenland. • Toestroom immigranten, vluchtelingen, asielzoekers, internationale studenten en de procedures eromheen • Nederland versus Europa en Wereldwijd, toekomst van Nederland, beleidsvragen toetsen; zijn wij tevreden met bepaalde ingezette wegen of moet het anders? • Asielinstroom, 'Wokeness', ondemocratische politiek, korte termijn visie van de politiek verstoort de belangen van Nederland op de lange termijn, afhankelijkheid van EU, eenzijdige belichting van zaken in de media – zonder ruimte voor tegengeluid. • Asielbeleid, cybercriminaliteit en hoe ons daartegen kunnen beschermen, onderwijs, zorg, energiebeleid. • Onderwijs, inrichting van het zorgsysteem, immigratie, het gebruik van biologisch ten opzichte van chemisch geproduceerd, vereenzaming, kloof arm versus rijk. • Onderlinge verstandhoudingen; de manier waarop we met elkaar omgaan en keuzes die worden gemaakt. • De culturele kloof tussen de randstad en de rest van Nederland (op diverse aspecten), acceptatie van buitenlandse werknemers.